

MUALLİM MEHMET CEVDET İNANÇALP'IN FERİDUN NAFİZ UZLUK'A GÖNDERDİĞİ BAZI MEKTUPLAR

Bayram ÜREKLİ*

Doğan YÖRÜK**

SOME LETTERS FROM MUALLİM MEHMET CEVDET İNANÇALP TO FERİDUN NAFİZ UZLUK

SUMMARY

The contents of the letters written to each other by the people who have an effect on the society have been a curiosity for the next generations. From the contents of the letters of M. Cevdet to F. Nafiz Uzluk, it is understood that he has a deep respect to Uzluk, has filled with admiration for 17th century wise-man Kâtip Çelebi but he dislikes İbnü'l-Emin Mahmud Kemal Inal intellectual of the period. Besides, M. Cevdet tells his life, his profession life and his health; also gives information about the old documents in Ayasofya Church and Deed Office and the documents sold to Bulgaria.

M. Cevdet who has devoted his life to science, education and books is one of the few people who put up Turkish archive. Also he has substantial effects on appreciating the importance of the historical papers and documents. He worked so as to preserve and manipulate our national culturel inheritance and realized several duties in order to prevent the loss of historical documents through his life. His main contribution to Turkish culture is the donation of his library which he arranged through his short life of fifty years to Municipal Revolution Museum and Library without any personal advantage.

Keywords: *Muallim Mehmet Cevdet, Nafiz Uzluk, Letters*

GİRİŞ

Toplumlar üzerinde önemli izler bırakmış kişilerin, arkalarında bıraktıkları eserleri, sonraki nesiller tarafından özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Bunlar arasında mektupların ayrı bir önemi vardır. Zira bu mektuplarda şahısların birbirleriyle olan

* Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi Prof. Dr.

** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Arş. Gör. Dr.

özel ilişkilerinin yanında ilmî, edebî, tarihî bilgilerle, dönemin sosyal ve siyasî olayları hakkında malumât bulmak mümkündür.

Bu çalışmaya konu olan mektuplar, Türk kültürü ve tarihinde önemli bir yeri olan Muallim Mehmet Cevdet İnançalp (1883-1935) tarafından, ömrünü tıbbî bilimlerin yanı sıra Mevlânâ ve Mevlevîlik araştırmaları ile Türk tarihi ve kültürüne adanmış F. Nafiz Uzluk'a (1902-1974) yazılmıştır. Söz konusu mektuplar, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Uzluk Arşivi'nde¹ bulunmaktadır.

Mektupların muhteva ve metinlerine geçmeden önce Muallim Cevdet'in kısa hal tercümesini vermek, meselerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacaktır. F. N. Uzluk'un biyografisi daha önce de yayınlanan mektuplarda² ayrıntılı olarak yazılmıştır.

Muallim Mehmet Cevdet İnançalp: M. Cevdet, 7 Mayıs 1883'de Bolu'da doğmuştur. Babası Mehmed Sadi Efendi, dedesi ise Şeyh Said Efendi'dir. Ailesi 1876-77 Osmanlı-Rus harbinden sonra Niş'ten göç ederek Bolu'ya yerleşmiştir.

M. Cevdet, ilk ve orta öğrenimini Bolu'da, lise tahsilini de Kastamonu'da yapmıştır. Orta ve lise öğrenciliğinde, Mehmed Galib Bey, üdebâdan Reşid Bey, esbak istinaf mahkemesi azasından hukukşinâs, mutasavvif, şâir ve mebus Hacı Mahir Efendi gibi şahıslardan faydalanmış ve etkilenmiştir. 1901'de Dârü'l-muallimîn (İstanbul Erkek Öğretmen Okulu)'i ikinci derece ile kazanıp edebiyat şubesine kaydını yaptırmıştır. Aynı zamanda Hukuk Mektebi'ne de kaydolmuş, fakat babasının hastalanması ile iki buçuk sene sonra bu okulu terk etmeye mecbur kalmıştır. Dârü'l-muallimîn'i 1903'te bitirdikten sonra Dârü's-şafaka'nın iptidâ kısmına gece müzakerecisi, son sınıfı talebelerine de Arapça sarf ve nahv muallimi olmuştur. Öğretmenliğe başladığı yıllarda maaşının az olması nedeniyle maddi sıkıntı çekmiş, bu yüzden özel okullarda çalışmış, eşrafın ve zenginlerin konaklarında muallimlik ve mürebbilik yapmıştır. Dârü's-şafaka'da kendisine haksızlık yapıldığı ve maaşının azlığını düşünerek buradan ayrıldıktan sonra Bakü İslam Cemaati'nin daveti üzerine Azerbaycan'a gitmiş ve burada Dârü'l-muallimîn'i kurmuştur. Bir yandan da Kafkasya'yı ve özellikle Azerbaycan'ı yakından tanıma, başta Moskova olmak üzere bir çok Rus şehcini gezme ve Rusça'yı öğrenme fırsatı bulmuştur. Ahmet Ağaoğlu'nun gazetesinde yazılar yazmış ve konferanslar vermiştir. Rusya'nın müdahalesiyle 1908'de bu okul kapandıktan sonra İstanbul'a geri dönmüş ve

¹ Uzluk Arşivi hakkında geniş bilgi için bkz. Haşim Karpuz -Yakup Şafak, "Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi (SÜSAM) Uzluk Arşivi'nin Mevlevîlik ve Tıp Tarihi Açısından Önemi", X. Milli Mevlânâ Kongresi Tebliğler II 2-3 Mayıs 2002 (Doğumunun Yüzyüncü Yıldönümü Anısına Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk Arnağanı), Konya 2003, s.105-109.

² Yakup Şafak-Yusuf Öz, "Tahirü'l-Mevlevî'nin F. Nafiz Uzluk'a Gönderdiği Mektuplar", Yedi İklim, S.142-143; Ocak-Şubat 2002, s.19-20; Bayram Ürekli - Feridun Ata, "Mehmet Zeki Oral'ın Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderdiği Bazı Mektuplar", ATA Dergisi, S.10, Konya 2002, s.121-153; Bayram Ürekli - Doğan Yörük, "Ahmed Tevhid ve Halil Edhem (Eldem)'in Feridun Nafiz Uzluk'a Gönderdikleri Bazı Mektuplar", ATA Dergisi, Konya 2002, s.155-181.

Rumelihisan'na yerleşmiştir. Kahraman³ Gazi Mustafa Paşa Mektebi'ne falurî başöğretmen olmuş ve burada halka açık konferanslar vermiştir. Kendi imkanlarıyla kısa süreliğine de olsa Avrupa'ya gidip Cenevre, Zürih, Berlin, Viyana, Paris gibi Avrupa şehirlerinde bulunmuş, tanınmış pedagoji ve psikoloji hocalarının derslerini izlemiştir. Parasının tükenmesi üzerine 1910 senesi sonlarına doğru İstanbul'a dönmüştür. Bundan sonra M. Cevdet'in tekrar öğretmenlik hayatı başlamış ve 26 Eylül 1930 senesine kadar değişik devlet okullarında terbiye, dilbilgisi, sosyoloji, din bilgisi, Farsça, Türkçe ve tarih-coğrafya dersleri okutmuştur. Hastalığı dolayısıyla iki yıl rapor almış ve izni bittiğinde, malulen emekliye ayrılmaya mecbur kaldığı bir sırada 1932 de 150 lira aylıkla Başvekâlete bağlı tarihi Evrak Tetkik Heyeti reisliğine getirilmiştir. 15 Nisan 1935'te sıhhatinin elvermemesi neticesinde bu memuriyetten istifa etmiştir. Bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Cevdet Tasnifi" diye anılan onun reisliğindeki heyet tarafından düzenlenen bu tasnifte adliye, askeriye, bahriye, belediye, dahiliye, darphâne, evkâf, hâriciye, eyâlet-i mümtâze, iktisat, maârif, mâliye, nâfia, sıhhiye, saray, timar ve zaptiye ana başlıkları altında 216.572 adet belge yer almaktadır. Aynı yıl İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Heyeti Reisliği'ne tayini yapılmış, iki üç ay buraya devam ettikten sonra, rahatsızlığının artmasından dolayı, bu işten de ayrılmak zorunda kalmıştır. 3 Aralık 1935'te, 52 yaşında iken vefat etmiştir. Nâşi Edimekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Latince, Arapça, Farsçayı ve Türkçe'nin en eski lehçelerini bilen M. Cevdet, 52 yıllık kısa ömrünü tümüyle ilme ve okumaya adanmıştır. Devlet okullarının dışında Dârü's-şafaka, Burhan-ı Terakkî, Şemsülmekâtip ve Robert Koleji gibi özel mekteplerde de muallimlik yapmıştır. Memleketimizde, Türk arşivinin temelini atılmasında, tarihi evrakın ve vesikaların önemini anlaşılmasında büyük hizmetleri olmuştur. Gerçekten de yaşamı boyunca millî kültür mirasımızın korunup değerlendirilmesi uğruna çalışmış, tarihi belgelerin kaybolmaması amacıyla çeşitli görevler almış, bu konularla ilgili yetkililere raporlar ve mektuplar yazmıştır. Özellikle, 1931 yılında işe yaramaz denilerek Bulgaristan'a satılan evrak hakkında dönemin Başbakanı İsmet Paşa'ya yazdığı açık mektup şayan-ı dikkattir.

M. Cevdet'in çeşitli dergilerde yayınlanmış 40'dan fazla makalesi, basılmış 7, basılmaya hazır 2 ve ön hazırlık yapıp yazmayı tasarladığı 15 kitabı bulunmaktadır. Basılmış olan eserleri ise şunlardır: *Zamanımızda Usûl-i İnşâ ve Muhâbere (İstanbul 1925)*, *Askerî Din Dersleri (İstanbul 1928)*, *Şehnâme-i Şark İhyası (İstanbul 1928)*, *Spor Ruhu (İstanbul 1928)*, *İbn-i Batuta'ya Zeyl (İstanbul 1932)*, *Müderris Ahmed Nâim (İstanbul 1935)*, *Tarihi Sözlük (altı forması basılabilmektedir)*

Muallim Cevdet'in yarım asır süren kısa hayatında Türk kültür dünyasına en büyük katkısı, topladığı 40-50 cilt teşkil edecek miktarda vesika ve notları ile

³ Bu kelime, F. N. Uzluk'a gönderdiği hal tercümesinde Kahraman şeklinde geçerken Osman Ergin ve ondan naklen Havva Koç "Çoban" olarak yazmışlardır. Bkz. Osman Ergin, **Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi**, İstanbul 1937, s.13; Havva Koç, "Muallim Mehmet Cevdet İnançalp", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1999, s.649.

10.000 cilt basma ve 500 nadir yazma kitaptan oluşan kütüphanesini hiçbir menfaat gözetmeksizin Belediye İnkılâp Müze ve Kütüphanesine bağışlamış olmasıdır. Bugün ise M. Cevdet'in kütüphanesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı bünyesinde bulunmaktadır⁴.

Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk: 1902 yılında Konya Ereğlisi'nde doğan Uzluk'un annesi, Mevlânâ soyundan Sıdika Hanım babası ise 28 yaşında Yemen cephesinde şehit düşen zâbit Ahmed Hamdi Bey'dir. Uzluk, İlk tahsilinden sonra Konya'daki İttihad ve Terakkî İdâdîsi'ni bitirmiş, 1924'de Haydar Paşa Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. Askerlik hizmetinden sonra, Ordu vilâyetinin Mesudiye kazası hükümet tabipliğine atanmış ve burada üç yıl görev yapmıştır. 1928'de Konya Memleket Hastanesi iç hastalıkları asistanlığına tayin edilmiş, 1929'da da Konya Sıtma Savaş Merkez Tabipliğine geçmiş, aynı yılın Eylül ayında ise Aksaray Vilâyet Merkezi Sıtma Savaş Heyeti Tabipliğine naklolmuş ve burada üç yıl çalışmıştır. 1932 yılında kendi imkânlarıyla ihtisas yapmak üzere Almanya'ya gitmiş Münih ve Hamburg şehirlerinde tıp fakülteleri ve enstitülerinde araştırmalarda bulunmuş ve buralardan sertifikalar almıştır. 1935'te Türkiye'ye dönmüş ve Trakya Umum Müfettişliğine bağlı salgın hastalıklar uzmanı olarak vazife yapmış, bir yıl sonra da Refik Saydam Hıfzı's-sıhha Enstitüsü çiçek hastalığı mütihassassılığına tayin edilmiştir. Bu unvanla Kırşehir, Mucur, Boğazhyan, Aksaray ve Niğde'de çıkan salgın hastalıklarla mücadele için teşkilâtlar kurmuştur. 1946'da Ankara Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Enstitüsü'ne profesör olarak ataması yapılmıştır.

Türk Tıp Tarihi Kurumu kurucu üyesi olan F. Nafiz Uzluk, Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, Libya, İran ve Avusturya'da inceleme ve araştırmalarda bulunmuştur. Tıp tahsili sırasında kaldığı Galata Mevlevîhânesi'nde öğrendiği Arapça ve Farsça lisanları ona Selçuklu ve İslam Tarihi ve Medeniyeti alanlarında, Mevlânâ araştırmaları ile ilgili pek çok eserin incelenmesi ve tercüme edilmesi imkânını doğurmuştur. Araştırmacı kişiliği, Türk-İslam eserlerine hayranlığı, çeşitli doğu ve batı dillerine hakimiyeti dolayısıyla yurt içi ve dışındaki pek çok ilim adamı, edip ve sanatkârla irtibat kurmuş ve kongrelere katılmıştır. İngilizce, Almanca ve Fransızca da bilen F. N. Uzluk, hiç evlenmeden, 27 Eylül 1974 yılında vefat etmiştir⁵.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Osman Ergün, **M. Cevdet'in Hayatı; Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu**, I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, İstanbul 1994, s.11-19; **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1992, s.396-398; Havva Koc, "Muallim Mehmet Cevdet İnançalp", s.649; İstanbul, "Mehmet Cevdet İnançalp", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1994, s.169-170.

⁵ F. Nafiz Uzluk hakkında geniş bilgi için bkz.: Ayhan Yücel, "Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk ve Adına Kurulan Kütüphanesindeki Tıbbi Yazma Eserlerin Listesi" II, **Türk Tıp Tarihi Kongresi Ankara 1990**, Ankara 1999, s.173-176; Şükrü Elçin, "Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk", **Türk Kültürü**, Yıl: XIII, S.146, Ankara 1974, s.146-147; Y. Şafak - Y. Öz, "Tahirü'l-Mevlevî'nin", s.19-20; Yakup Şafak, "Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Hz. Mevlâna ve Eserleri Üzerine Çalışma Yapanlar", **Konya'dan Dünya'ya Mev-**

Bizim çalışmamıza konu olan konu mektuplar, 14 adet olup 2'si yeni harflerle 12'si ise kendi el yazısıyla eski harflerle yazılmıştır. Yeni harflerle yazılı olan mektuplar (İsmet Paşa'ya açık mektup ve kendisinin hal tercümesi) daha önce yayınlanmış olmasına rağmen, F. N. Uzluk'a gönderdiği mektuplar içinde bulunmasından dolayı burada tekrar ele almayı uygun gördük⁶. Üzerinde yazılış tarihleri bulunan mektupların ilki 23 Kânun-ı Sâni (Ocak) 1926, sonuncusu ise 17 Mayıs 1934 tarihli'dir.

Tarihlerine göre sıralandırılarak yeni harflere aktarılan mektuplardaki bazı yerler okunamamıştır. Bu gibi yerler (...) nokta ile gösterilmiştir. Doğru okunuşundan şüphe edilen kelimelerin yanına da (?) konmuştur. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1928 yılında yaptığı harf inkılabıyla, Latin harfleri kabul edilmiş ve eski harflerle basın-yayın kullanımından kaldırılmış, ancak Arapça ve Farsça neşriyate müsaade edilmiştir.

MEKTUPLARIN MUHTEVALARI

Muallim Mehmet Cevdet'in F. N. Uzluk'a yazdıklarına karşılık, Uzluk'un cevap olarak gönderdiği mektupları bulabilseydik, şüphesiz bu çalışma daha büyük bir anlam kazanırdı. M. Cevdet'in ölümünden sonra F. N. Uzluk, onun için bir yazı kaleme almış olmasına rağmen, mektupların muhtevaları ve ne yazdığı hususunda bir şey bulunmamaktadır⁷. Ancak, elimizdeki mektuplarda Uzluk'un, M. Cevdet'e yazdıkları hakkında az da olsa bir şeyler bulmak mümkündür. Mektuplarda geçen konuları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

I-Mektupların hemen hemen hepsinde M. Cevdet'in F. N. Uzluk'a karşı derin bir saygı, sevgi ve samimiyeti dikkat çekmektedir. Uzluk'un tıp ilminin yanında, şark ve garp dillerini bilmesi, doğu ile batı medeniyetini kavramış olması, tarihe ve tarihî eserlere ilgi duyması, Mevlânâ ve Mevlevilik hakkındaki araştırmaları, karakteri, çalışkanlığı ve nezâketi M. Cevdet'i kendisine hayran bırakmıştır. Cevdet'in Uzluk'a hayranlığı şu ifadelerde kendini göstermektedir: "*Asil ruhunuza tercüman olan mektubunuzu aldım*"⁸, "*O mübarek ruhunuzun işlediği mektuplar, bana ve ona (Hafız Kemal Bey) ne kadar tatlı bir tesir yapıyor. Aziz kardeşim, samimi söylüyorum, sizin kadar şarkın feyizli yüreğiyle garba (sizin o güzel Türkçe'nizle yaşatmak istediğiniz (batı)ya) gitmiş insan bilmiyoruz*"⁹, "*Ab, sizin gibi şark ve garp medeniyetini kavramış on insan bulırsa gam ye-*

İlâna ve Mevlevilik, Konya 2002, s.262-264; aynı müellif, "Uzluk Ailesi'nin Mevlevilik Araştırmalarına Katkıları", X. Millî Mevlâna Kongresi Tebliğler II 2-3 Mayıs 2002 (Doğumunun Yüzüncü Yıldönümü Anısına Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Armağanı), Konya 2003, s.143-150; Sinan Taşdelen, **Cumhuriyet Dönemi Mevlevilik Üzerine Araştırma Yapan İlim Adamları ve Feridun Nafiz Uzluk**, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2001.

⁶ Bkz. O. Ergin, **M. Cevdet'in Hayatı**, s.6-8, 11-15 vd.; s.115-119.

⁷ O. Ergin, **M. Cevdet'in Hayatı**, s.517-524.

⁸ 23 Teşrin-i Sâni 1931 tarihli VI. mektup.

⁹ 12 Kânun-ı Evvel 1933 tarihli XIII. mektup.

mem"¹⁰, "Bu şark filozofluğunu garbin müspet bilgisiyle terakki edince ne kemâl hüsule gelir. Siz işte bu kemâle namzetsiniz. Aferin dostum"¹¹, "Sizin gibi ihlas ve insâniyet sahibiyledir ki hayatın yüklerini taşıyamaz hâle gelmiş müellifleri, bir iki kelime-i tibbiye ile yeniden canlandırırılar"¹², "Siz yalnız ilaç doktoru değil, cedd-i a'lânızın iksir fütüvvetini içmiş, deryâ-dil bir hekimsiniz"¹³, "Sizin gibi temiz bir kalp ve şuur sahibi ... Sizin Almanca'yı takviyeyi müteâkip âlîmâne neşriyatımız bir taraftan istiştirak âleminde akisler yapacaktır. Zavallı şark, size ve emsâlinize ne kadar muhtaçtır"¹⁴.

2-M. Cevdet'in XVII. yüzyılın bilge kişisi Kâtip Çelebi'ye karşı büyük bir hayranlık duyduğu ve onun hakkında bir makale serisi yazdığı buna ilaveten de kitap yazmayı planladığı anlaşılmaktadır: "Robert Koleji'nin yirmi beş yıllık müdürü: (Ben Cevdet'i tanırım, Kâtip Çelebi hakkındaki makalelerini ehemmiyetle takip ediyorum, mektebimize be-heme hâl almalyız)" dediğini M. Cevdet belirtmektedir¹⁵. "Kâtip Çelebi'yi, müsâhabe şeklünden kurtarıp ilmi vesâik ile beraber inşaallah bir seneye kadar tamamıyla neşredecğim. Vekâlete irsâl ettim, kabul ettiler, fakat devlet matbaasında sıra beklemek üzere kalır. Aradan iki sene geçer bendeniz bir dostun mürüvvetiyle eseri bastıracağım; vekâlet, Türk gençlerine ve lise tarih hocalarına bu yüksek Çelebi'mizin ilmi mesâisini metodik bir şekilde tasvire gayret eden bir kitaptan demirbaş olarak beş yüz veya bin nüsha kadar istinâ ederse bu da kâfidir"¹⁶. F. N. Uzluk'da Kâtip Çelebi'yi M. Cevdet kadar kimseinin anlamadığını belirtmekte, ona imrenerek yazılar yazdığını, ona benzemek istediğini ve sonunda da benzediğini söylemektedir¹⁷.

3-M. Cevdet; hal tercümesini¹⁸, sağlık durumunu¹⁹, meslekî hayatını²⁰ anlattığı gibi, Ayasofya Kilisesi'ndeki ve Tapu idaresindeki eski evrak ile Bulgaristan'a satılan belgeler hakkında malumat verdiği de görülmektedir: "Müzeler müdürü Hamid Zübeyir Bey İstanbul'a gelerek bendeniz ziyaret ettiği zaman, ... Kendisini aldım ve Ayasofya Kilisesi'nde çürüklükle atılan (bilâ-mübâlağa) yarım milyon vesikayı gösterdim. Teessüründen donup kaldı. ... Topkapı Müzesi müdürü hayırhah Tahsin Bey'e meseleyi açtım. Hemen maârif vekâletine yazarak nazâr-ı dikkatini celp etti. Ne çare ki mâliye, hazîne evrâkının birkaç yüz bini okkası üç kuruştan Bulgarlara satılınca ve hâdiseye bu fakir müttali' olarak İsmet Paşaya mâbud raporu takdim ile hamiyetin tahrîk edinceye kadar maârif vekâleti de Ayasofya ve daha sâ'ir yerlerde çürüten ve kemterce etrafıyla ütülâ' hâsıl edilen vesikaların harâbisine karşı lâkayt kalmadı. ... İsmet Paşa'dan evvel maârif vekilîne gösterilmek üzere beş altı tane de fare ve güvercin boklarıyla mülevves vesikalardan gazetelere verdim.

¹⁰ 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup.

¹¹ 22 Teşrin-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup.

¹² 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup.

¹³ 20 Eylül 1933 tarihli XI. mektup.

¹⁴ 23 Temmuz 1932 tarihli VII. mektup.

¹⁵ 4 Mart 1928 tarihli II. mektup.

¹⁶ 4 Mart 1928 tarihli II. mektup.

¹⁷ O. Ergin, M. Cevdet'in Hayatı, s.518.

¹⁸ 4 Mart 1928 tarihli II. mektup; 1931 tarihli III. mektup.

¹⁹ 20 Eylül 1933 tarihli XI. mektup; 22 Teşrin-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup.

²⁰ 4 Mart 1928 tarihli II. mektup vd.

Gelelim Tapu idâresine; buranın mahzeninde metruk bir takım vesâik var, ... Çünkü mahzen pek murdardır ve Türkiye'nin medeniyet âlemine arz edilecek vesîkaları rutûbet içindedir"²¹.

4- M. Cevdet'in, yaşadığı dönemdeki münevverlerden İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ı sevmediği; "İbnü'l-Emin, kimseye ilim, kitap, tetkik saffhasında rehberlik etmez bir uğursuzdur... Sizin gibi yüksek ruhlı doktorun eseri, onun semtine bile uğramamalı... Mahmud Kemal'in Şânî-zâde dîvanını keşfetmesi iddiasının zavallılığı sizi de hiddete sevk etmiş. Hakkınız var. O yalnız gâfil olsaydı masum gaflete acırım. Fakat bir çok misallerden anlayarak hükmettiğinize göre o ahlaksız çingene, bırakınız bu hübyây-ı hâmi ile de biraz otursun"²², buna karşılık 1771-1826 yıllarında yaşamış Şânî-zâde Mehmet Atâullah Efendi'ye derin bir saygı ve sempati duyduğu dikkat çekmektedir: "Şânî-zâde'nin muazzam ruhu, sizi bir asırdan fazla bekleli. Var olunuz beyim"²³. "Şânî-zâde'yi ihyâ edecek olan mesainize hepimiz mütezekkir ve duâbanız merhum, ne bahıyar adam imiş ki 120 sene sonra sizin gibi kadîrsinâs büyük fâzıl, nâfiz-i nazâr bir doktorun te'yidüne mazhar oldu"²⁴.

5-M. Cevdet'in en önemli eserlerinden biri şüphesiz Anadolu'daki ahî kayıtlarını içeren İbn-i Batuta'ya Zeyl kitabıdır. Bu kitap, içindeki orijinal ve zengin malzemeye hâlel gelmemesi için Arapça yazılmış ve neşri yapılmıştır. Mektupların hemen hemen hepsinde ahîlerle veya bu kitabın dağıtımı ile ilgili bilgiler bulmak mümkündür: "Teşîr buyurulan terasül kitabını lede'l-icâb masrafı bana ait olmak üzere istinsah buyurtturursanız minnettâr olurum. Bilbassa ahî mektuplarını da câmi' olması bütün bütün manidardır"²⁵. "Aksaray ve civârında ahîlere âit mahalle, çeşme, câmi, menki, kitâbe isimleri neler varsa lütfen tabkâk ve bendenize tebliğ buyurunuz. Teşviklerinizin feyzıyla benim ahîler üzerine tetkiklerim o vakitten beri dört misli arttı"²⁶. "Dostum, Aksaray'da ahîlere âit bir şey kalmasın diyorsunuz ve Kırşehir'deki izlerine dâir ... yazdığımı yollayayım mı diye soruyorsunuz? Seni Nafizim seni. Böyle şeyler sorulur mu? Lütfen derhal inâyet buyurunuz; Bakalım neler bulmuş, neler yazmış. Çok rica ederim bu kağıdımı alır almaz o (Kırşehir Ahîleri) hakkındaki makale veya makaleleri irsâl ve yazan hakkında biraz malîmât inâyet ediniz. Rast geldiğiniz (ahî) taş kaydını defterime geçirdim ve size duâlar ettim, sağ olun. Doktorum, ben iki dosttan yüz lira kadar para buldum; kendim de elli lira kadar bayıldım; Ahîlere dâir şimdîye kadar okuduğum vesîkaları neşretmek istiyorum... Biz de ahîler üzerine basturacağız; bendenizin gördüklerim arasında pek nâdir ve pek mühim şeyler var..."²⁷. "Bursa'da yeni bir dostun himmetiyle iki ahî kitabesi buldum; pek memnunum. Rast getiren Allah'a şükran"²⁸.

Kitabı borç alarak bastırıldığı ve masrafını çıkarmak üzere Avrupa ve Ortadoğu ülkelerindeki çeşitli kişi ve kütüphanelere tanıtım amaçlı hediye olarak verdi-

²¹ 23 Teşrin-i Sâni sene 1931 tarihli VI. mektup.

²² 8 Eylül 1931 tarihli V. mektup; 12 Kânûn-ı Evvel 1933 tarihli XIII. mektup.

²³ 23 Temmuz 1932 tarihli VII. mektup.

²⁴ 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup.

²⁵ 23 Kânûn-ı Sâni 1926 tarihli I. mektup.

²⁶ 8 Eylül 1931 tarihli V. mektup.

²⁷ 23 Teşrin-i Sâni 1931 tarihli VI. mektup.

²⁸ 20 Eylül 1933 tarihli XI. mektup.

ğini²⁹ ve kitabın tanıtımının yapılabilmesi için F. N. Uzluk'tan da Cumhuriyet, Aksaray ve Babalık gazetelerinde³⁰ yazılar yazmasını istediğini görüyoruz. Ancak bütün bu uğraşlara rağmen kitabın basım masrafını karşılayamamış ve kalan 200 lira borcunu ödeyememiştir³¹.

F. N. Uzluk, M. Cevdet'i ahîler üzerindeki çalışmalarından dolayı kendisine büyük ahî anlamına gelen "Ahî-i Büzürg"³² ve "Ahî-i Büzürg Cevdetü't-Türk"³³ lakaplarıyla tavsif etmiştir. Kendisine verilen bu sıfatlardan çok sevindiği hem mektuplarından hem de F. N. Uzluk'un yazısından anlaşılmaktadır³⁴.

6-Mektuplarda; ilim, fikir, sanat, tarih, edebiyat, tıp tarihi ve siyaset ile ilgili pek çok şahıs ve eser adlarına rastlanmaktadır: Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ali Cânip, Bahrî İsmet Bey, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, Salim Zeki Beyefendi, İhtisab Ağası Hüseyin Bey, Şebit Ali Paşa, Mehmed Galib Beyefendi, Süleyman Nazif, Üdebâdan Reşid Bey, Nasuhi zâde Asım Efendi, Hacı Mahir Efendi, Ataullah İskenderâni, Adliye Nâzırı Abdurrahman Paşa, Mirduhi-zâde Abdurrahman Süreyya Bey, Ağaoğlu Ahmed Bey, Hafız Kemal Bey, İsmet Paşa (İnönü), İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Ahmed Refik Bey, Hüseyin Kazım Bey, Kilisli Rifat Bey, Hamid Zübeyir Bey, Halil Edhem, Topkapı Müzesi Müdürü Tahsin Bey, Köprülü-zâde (Mehmet Fuad), Ahmed Cevdet Bey, Hafız İsmail Efendi, Hulusi Behçet Bey, Doktor Süheyl Bey, Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt, Abidin Daver Bey, Rıza Nur Bey, Reşid Galib Bey, Yusuf Akçura Bey, Ahmed Tevhid, Kitapçı Mahmud Efendi, F. Taeschner, Karl Zushaym, Harisviç (?), Zahov, T. Nöldeke, Barthold, Karip Çelebi, Fuzûli, Nefi, Muhiddin-i Arabî, Şânî-zâde Mehmet Araullah Efendi, Evliya Çelebi, İbn-i Batuta, İbn-i Sînâ.

Şahıs isimlerinden başka bazı dergi, kitap gazete adları da geçmektedir: Muallimler Mecmuası, Tedrisat Mecmuası, Yeni Mecmua, Millî Mecmua, Mi'yârü'l-Etibbâ, Şarkî Anadolu Seyahatnâmesi (Almanca), Der-Islam, Islamica, Câyet-i Şeriat, Der-Diviçin, Morgun Gazelşaft, Mürâselât (Mevlânâ), Çoban oğlu Yahya Fütüvvetnâmesi, Menâkib (Eflâki), Müfredât-ı Edviye, Bezm ü Rezm, Mukarrerât-ı Edviye, Romalılarda Muhâsebe, Cumhuriyet Gazetesi, Aksaray Gazetesi, Babalık Gazetesi.

7-Mektuplarda çoğu zaman ilmî meseleler, kitaplar ve ilim adamlarından bahsedilmektedir. M. Cevdet, Uzluk'un yurt dışında bulunduğu sırada ondan Almanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki kitapçılardan kendisi adına bir takım kitapları satın almasını istenmekte³⁵ ve Türkiye'de de ortaya çıkan değerli ve eski kitapları Uzluk'a bildirmektedir³⁶. Bunun yanında Almanya'daki siyasetin değişmesi netice-

²⁹ 22 Teşrîn-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup.

³⁰ 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup.

³¹ 22 Teşrîn-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup.

³² 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup; 20 Eylül 1933 tarihli XI. mektup.

³³ 6 Ağustos 1932 tarihli VIII. mektup.

³⁴ O. Ergin, M. Cevdet'in Hayatı, s.524.

³⁵ 22 Teşrîn-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup; 12 Kânûn-ı Evvel 1933 tarihli XIII. mektup.

³⁶ 17 Mayıs 1934 tarihli XIV. mektup.

sinde bazı ilim adamlarının mağdur olduğunu ve bu durumun devam etmesi halinde ilim muhitinin kirleneceğini söylemekte, özellikle Karl Zushaym'ın adı geçmekte ve onun adına üzüldüğünü ve teessürlerini kendisine iletmesini söylemektedir³⁷.

Sonuç olarak, M. Cevdet, mektuplarında hayat hikayesinden bazı kesitler sunmakta, buna ilaveten dönemin yurt içi ve yurt dışı ilim adamlarıyla, bunların eserlerini nasıl takip ettiği hakkında bilgi vermektedir. En önemlisi de bu mektuplarda arşivciliğimize büyük hizmetlerde bulunan, eski vesika ve belgelerin kıymetinin anlaşılmasını sağlayan bu kişinin çalıştığı koşullar ve bu esnada hissettiği duygular ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında bizlere devrettiği 10.500 ciltlik kütüphanenin hangi şartlarda oluştuğu hakkında satır aralarında az da olsa ip uçları bulmak mümkündür.

³⁷ 22 Teşrin-i Evvel 1933 tarihli XII. mektup.

MEKTUPLARIN METİNLERİ

I- 23 Kânûn-ı Sâni 1926

Muhterem Beyim Efendim

7 Kânûn-ı Sâni 1926 tarihli mektubunuzu hakikaten büyük sevinçle aldım. Sizi ne kadar sevdiğimi bilirsiniz. Onun içindir ki bana gelen kartınıza mektup isim ve mahiyetini vermekten çekindim. Zâhire değil, bâtına baktım hüve, eyvallah ... Sizde o çalak zihin var iken nereye gitseniz müfid ve müstefid olmazsınız? Tebşîr buyurulan teressül kitabını lede'l-icâb masrafı bana ait olmak üzere istinsah buyurtturursanız minnettâr olurum. Bülhassa ahî mektuplarını da cârûl' olması bütün bütün manidardır.

Muallimler Mecmuası'na da ve Tedrisât Mecmuası'na da gönderdiğiniz 50 lira ile abone oldum. Tedrisât Mecmuası'na İkbâl Kitaphânesi abone kaydediyor. Fakat pusula vermeye lüzum görmedi. Numaranız 69'dan başlayacak.

Muallimler Mecmuası'nın abone mâhi zâten 33'den itibaren dir. Tam istediğiniz numara. Bir mecmua namına verilen ilmühâberi lef ettim.

İlmi mektubunuza intizâr ederim. (...) ait tahriyâtınızın çok mühim neticeler verdiğini şimdiden kestirebilirim. Netâyici fi sebülillah ibzâl etmeyiniz ki üzerine çullanmasınlar. Tedrisât Mecmuası'nın masârifini vekâlet nasılsa || bütçeye ithal etmemiş. Mecmua bundan dolayı ancak bizim hocaların himmet-i meccâniyesiyle çıkıyor ve ancak iki, iki buçuk ayda bir, çok değil mi? Türkiye'nin en eski yegâne tedrisât mecmuası, gelecek seneye kadar nisf derecesinde faaliyet gösterebilecek demek.

Orada mektepler ne alemde kıymetli vücudunuz bu hususta mahallî muallimlere rehber olabilir. Bâkî hürmetlerimin kabulü mütemennâdır beyim.

Hürmetkârınız

M. Cevdet

II- 4 Mart 1928

Sevgili Beyim

6 Kânûn-ı Evvel 1927 tarihli lütufnâmelerini alalı epey oldu; cevap yazmaktaki tehhürüm şu sebeplerden neşet etti: Bendenizi, İhsan Bey'i, Alâeddin, Harun, Sıracettin, Ali Cânîp beyleri birer vesîle ile Dârü'l-muallimîn'den çektiler; taltif çehresin altında görünen bu hareket müstesnâ ve mazlum kurbanı yegâne bendenizim. İsmi zikredilen arkadaşların her biri daha dolgun maaşlarla iktidar edilmişlerdir. Size, müsaadenizle bir parça arz edeyim: Bendeniz 20 sene hizmetten ve müthiş bir boğaz hastalığına uğradıktan sonra 8 ay kadar 5.000 kuruş üzerinden maaş almağa başladım. Şöyle ki Hamdullah Suphi Bey, rahatsızlığımı müşâhededen sonra bakiyye-i hayânımı mektep kitaphânesinde geçirmek ve talebeye kitap tespiri husûsunda rehberlik etmek üzere yalancıkıtan, fakat samimî hayırhah bir hîle-i kânûniye buldu: Kitaphâne memurluğu. Zîra pek çok ders ve konferans vermenin boğazımda yaptığı iltihap neticesinde Bahrî İsmet Bey, muvakkaten tedrisât işlerinden çekilmemi, yalnız mütâlaa ve tahrirle uğraşmam lüzumunu mercûine raporla bildirmişti. Bunun tesiri görüldü: Hamdullah Suphi Bey, şahsen de bendenizi tanıdığı için böyle uygun bir tedbir itihâzına karar verdi. Ve maaşımı bes bine iblâğ etti.

Hayf ki 9 ay sonra yerine gelen Necatî Bey zamanında her şene değışen o menhur katil kadro, bendenizi Dârü'l-muallimîn'den attı. Hizmet müzmet, kıdem müdem, ilim milim düşünülmedi. Maaşım beş binden üç bine tenzil olundu; Ta Ortaköy Lisesi'ne Fârisî muallimi olarak tayin edildim! İşin şekli ve bu derecesi, bizim memlekette ilim adamları için mukadder olan en tabî bir cihettir. Müteessir olmakla beraber şaşmadım. İki istid'â verdim: Resmî bir kabahatim var ise tenzil-i maaş değil tardla tecziye ediniz, yoksa bu ne zulümdür dedim; her iki istidâda şu sözleri aynen yazdım: "Kanâat getirdim ki maarif vekâleti celîlesi benim gibi varını yoğunu talim ve terbiye sahasına sarf etmiş bir adamı, sevdiği mektepten ayırmakla oturduğu dallardan birini kesiyor; demek ki bütün âsâr-ı hayâtiyemi emdikten sonra kapı dışarı edilmek bir posa derecesinde telakki edilmek, bizim için parlak bir tedbir-i resmî oluyor öyle mi?" dedim. Bu ağır cümleyi orta tedrisât müdüriyet-i seffesi tena'um etti. Ve sustu.

Ben, Ortaköy Lisesi'ne gelip gittikçe mütenâzir itibariyle çok müstefid oldum ve olmaktayım; dostlarımdan birisi ıstırabımı Robert Koleji müdürüne açmış. Mektebin yirmi beş yıllık müdürü: "*Ben Cevdet'i, tanırım, Kâtip Çelebi hakkındaki makalelerini ehemmiyetle takip ediyorum, mektebimize be-hema hâl almalıyız*" demiş. İşte kardeşim, Cenâb-ı Hakkın yarattığı gâibâne bir teveccühün bir garip tecellisi neticesinde biz Robert Koleji'nde Türk çocuklarına millî, dinî konferanslar vermeğe, bir hafta tarih, iki hafta Türkçe dersleri itâsına başladık. Memuriyetimi maarif emini Salim Zeki Beyefendi serîan tasdik lütfunda bulundu. Bir buçuk senedir vazifeme devam ediyorum: Hakkın böyle lütufları çoktur. Eskisinden ziyâde müreffehim.

Utanmaz orta tedarîsât müdürü, bu defa tabur imamlarının usûlü tedrîs göstermek için bana resmen tezkere yazdı, kabul etmedim. Yalnız kendi irademle rahbül-insâniye haftada bir defa Dârü'l-muallimîn'e gidip konferans veriyorum. Bu iş başlayınca kadar katiyen şetme uğramadım. Lütufnâme-i âlîleri oradaki adresime göre tahrîr ve irsâl buyurulmuştur. Binâenaleyh mektebe devama başladığım aya kadar kapıda kalmış. Mazur görünüz ve tehhürümü af buyurunuz. Şahs-ı nâçizime öteden beri kıymet affı sûretiyle bendenizi ihyâ buyurduğunuz içindir ki cesaret alarak şu zillet-i resmîyenin tarihçesini yazmağa mecbur oldum.

Muallimler Mecmuasına makale vermeyişimin sebebi, hakikaten rahatsız oluşumdur. Çok şükür bu son ayda bir şeyim kalmadı. Kâtip Çelebi'yi, musâhabe şeklinden kurtarıp ilmî vesâik ile beraber inşallah bir seneye kadar tamamıyla neşre-deceğim. Vekâlete irsâl ertim, kabul ettiler, fakat devlet matbaasında sıra beklemek üzere kalır. Aradan iki sene geçer bendeniz bir dostun mürüvvetiyle eseri bastıracağım; vekâlet, Türk gençlerine ve lise tarih hocalarına bu yüksek Çelebi'nizin ilmî mesaisini metodik bir şekilde tasvîre gayret eden bir kitaptan demirbaş olarak beş yüz veya bin nüsha kadar iştirâ ederse bu da kâfidir. Alt tarafını İstanbul'da piyasada satabiliriz sanırım.

Sevgili dostum ve kardeşim, ahîlerin muhâberâtına, yahut inşasına ait elinize geçen eserin acaba fotoğraf edilmesine imkan var mı? Bendeniz masrafını da takdim ederim; bu lütfu derî' buyurmayacağınızdan eminim.

Mesudiye'de görülen şedit kış alâmeti İstanbul'da maa ziyâde kendisini gösterdi. Yeniden bir çok sefâlet sahneleri yaşamağa başladı. İstanbul içinde bu derece dahi kış, iki senedir görülüyor, on senedir böyle şey olmamıştı.

İstanbul'a ait ilmî emriniz olursa maa'l-iftihâr yaparım. Bâkî afiyetiniz beyim.

Robert Koleji muallimlerinden

M. Cevdet

Eckân-ı Harbiye-i Umûniye, ordular için yazdığım nedenî, dinî bir kitabı resmen kabul etti. Birincilikle takdir ve mükâfât itâ etti. Eserden beş bin nüshasının ba'de't-tab' derhal irsâli için bendenize resmî emir verdi. Askerî matbaadan kağıt verilmek içinde ayrı tezkere yazdı. (...) verseniz diye yazıyorum.

III- [ay ve gün yok] 1931

Tercüme-i Halim

1299 senesi son ayının sonlarında Bolu'da doğmuşum. Demek ki bugün kırk yedi yaşına girmişimdir. Yedi yaşında orta iptidâisine merâsimle kaydolundum, ziyâfet, mektep çocuklarına kırkara para hediye, dua besmels ile iptida, Hocalarımdan bana tarih ve coğrafyaya ilk defa sevdiren ve İstanbullu hoca, namı ile ma'rûf ismi meçhûlüm zâta medyînum. Mevlâ rahmet

eylesin. İdadide beş sene okudum. Bu mektepte cebir dersinden, ikinci derece Fransızca ve sonra kütâbetten başka hiçbir ders sevemedim, sevdiremediler. Mamefih son senede bütün derslere nümara hatırı için çalıştım.

Beş seneyi bu suretle Bolu'da geçirdikten sonra Kastamonu'ya gittim. 1316 ve 17 senelerinde orada bulundum; vali muâvirü olup bilâhare İstanbul'da tarih encümeni azalığında bulunarak ihtisab ağası Hüseyin Bey üzerine meşhur bir makale-i ilmiye ile şehit Ali Paşa talimatını neşreden Mehmed Galib Beyefendi'ye Fransızca tercümede iktidarımı tezyid eylediğinden ve sonra Fuzûli, Nefî gibi şairlerin eserlerini Süleyman Nazif'ten gayri kimsede göremediğim bir talâkat ve haşmetle okuyan menfî ve menkûb üdel-adam Reşid Bey'e bana zerk eylediği edebî merak itibarı ile medyûnum.

Kastamonu'da öyle bir sehhar halk vaizine rast geldim ki lisanındaki icâz, Manastırlı merhumla Nasuhi zâde Âsum Efendi'yi gölgede bırakır. Bu zât esbâk istinaf mahkemesi azasından hukuk şinâs, mutasavvıf, şair, nihayet mebus Hacı Mahir Efendi merhumdur ki Mısır hukemâsından Atullah İskenderânî'nin, hikmetler muazzam bir cilt halinde ve Nefiyane bir üslûb ile tercüme ve neşr eylemiştir. Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa yine Muhiddini Arabî'nin Fütûhat ve Füsûsu'ndan dersler veren, bu zattır. Sesi o kadar ruh fezâ idi ki bilâ mübâlağa söylüyorum, İstanbul'un en güzide hâfızları arasında bir eşine rast gelmedim.

Kastamonu bu zatı kaybetmekle kalbini kaybetmiştir. Türkiye de meçhul bir harikayı zâyî etmiştir. Bu zat, fennî eserler de mütâlaa ettiği cihetle de hangi ayeti tefsir ederse mâkul şekillerde hazmettirmeğe muvaffak olurdu. Tasavvuf ve felsefeye merakımı tahrik eden bu yüksek ruha meclûbum. 1317 sonunda İstanbul'a geldim. Bir sene hukuk mektebine devam ettim. Babam rahatsızlanınca Dârü'l-muallimîn'e geçtim, çünkü bu mektep talebesine tam bir sarı altın maaş veriyordu. Bunun câzibesi beni oraya sevk etti.

Dârü'l-muallimîn'de en çok Fransızca ve psikolojiye çalıştım. Psikolojiye merakıma Fransızca'da terakkiyâtım sâik oldu. Bu terakkiyâtın müvellidi de mekâtibi iptidâiye müdürü, melek siyret merhum Şükrü Bey'dir.

Sınıfta dersi olmamakla beraber Mirduhi-zâde Abdurrahman Süreyya Bey'in edebiyâtı Fârisiye derslerinden çok müstefid oldum. O zât, Avrupa gördüğü için Fârisi edebiyâtını şerh ederken garp üdebâsına dâir de malûmat verir, gönülleri açardı.

Arapça'mı kimseye medyûn değilim, yalnız Beyrut papazlarının neşriyatını kemâl-i minnetle yâd ederim. Beni İslam felsefe ve tarihinin en canlı eserlerini anlayacak bir rûsuh ile teşhiz eden, papazların metodik mesâisidir. Allah, onlardan da razı olsun. Men allemeni harfen fakat sayyareni abden, Dârü'l-muallimîn'den çıkınca Dârü's-şafaka'nın iptidâi kısmına gece müzakerecisi ve son sınıfına Arapça sarf ve nahiv muallimî oldum. Dârü'l-muallimîn'den üç mezun arkadaşımla Dârü's-şafaka'ya alınmıştık. Ben birinci idim, yüz kuruş maaş verdiler, ikinciye dört yüz, üçüncüye beş yüz. Bu müthiş haksızlığa iki sene tahammül ettim, arzuhallerim, niyazlarım fayda vermedi. Haksızlığın yüzüne tükürdüm ve istifa verdim. O aralık

Kafkasya'da Bakü Cemaati İslâmiyesi ora için adam arıyormuş, beni buldular; gittim. Rusya'da zihnim çok açıldı, Rusça da öğrendim. Bilâhare teseyyübüm ile unuttum. Orada birinci sene tatilinde Avrupa'ya gittim. Pedagoji ve tarih tetkikâtına merak ettim. İkinci sene sonunda Rusya hükümetinin müdahalesi ile mektep kapandı. Cemaati İslâmiye bana tazminat verdi. Ağaoglu Ahmed Bey'in orada gazetesinde yazı yazdım, konferanslar verdirdim. O cihetle benim işlerime o da şahadet eder. Şahitlerim daha pek çoktur.

Epey para aldıktan sonra buraya geldim. Kahraman Gazi Mustafa Paşa mektebine fi sebîl'l-lah parasız baş muallim oldum. Rumeli Hisarı hamallarına her gece tarihi ve dinî konferanslar verdim, kürsüm, Hisarda, Fatih Camii'nin önündeki çeşme üstü idi. Bir sene sonra tekrar Avrupa'ya gittim. Cenevre ve Paris'te pedagoji ve tarih dersleri takib ve müsteşriklerin âsârını mütâlaa ettim.

Paris'te Sati Bey'e rast geldim. Avdette Dârü'l-muallimîn'de beraber çalışmamı tavsiye etti. Gelince mektebe tayin olundum. Dârü'l-muallimîn'de ilk defa Hafız Kemal Bey'le beraber çalıştım. Alt tarafı malum.

IV- 17/5/1931

Aziz kardeşim Feridun Nafiz Beyefendi'ye, kalp çarpıntısı ve dolayısıyla koleji terk eden, Üsküdar orta mektebi de muvakkaten bırakan hürmetkâr-ı dost-ı derin (...) hasret tazimlerini bu ateşin raporuna tevzi' etmiştir.

M. Cevdet

Pek Muhterem Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine
Paşa Hazretleri,

Askerî, Bahrî, Mâlî, Fennî, Ticarî, Siyasî, Hukukî, Sanaî, Edebî tarihîmizin vesikalarını asırlardan beri saklayan 25 kubbeli Sultan Ahmet Hazinesi Evrakı faciasını gazetelerde okumuşsunuzdur. Memur komisyonun Defterdar Bey'de mahfuz teskeresine göre lüzumsuz zannedilen vesikalar satılığa çıkarılmış ve daha birçok defterlerin de imhasında mahzur olmadığı dercedilmiştir. Komisyon ilmi, medenî, harsî noktaî nazar değil, (muâmeleî resmîyeye yaramak ve yaramamak itibarı ile) evrakı fâideli ve fâidesiz diye ayırmıştır. Rivayete göre dört yüze karib sandık ve balya dolusu vesikaları okkası üç kuruştan Bulgaristan'a satmıştır. Demek ki Türkiye'nin en zengin hazîne evrakının nufi imha edilmiştir.

Devletin koskoca müze idaresi, Tarih Encümeni ve sekiz on tarih ve arşiv mütehassısı olduğu halde kimsenin re'yi sorulmamıştır. Yani lüzumsuz sandılan,

müteaffin denilen o kıymetli vesikaların bu gün resmi muameleye yaraması bile yukarıda sayılan dokuz noktai nazar itibarı ile pek mühim olacağına inanılmamıştır.

Paşam,

1-Bu milletin askerî tarihi yazılmamıştır. Fakat asırlardan beri Ordu defterleri, Askeri emirleri, muhasata ve yol jurnalleri bu mahzende şimdiye kadar saklı duruyordu.

2-Vergi, emlak, nüfus, bütçeler gibi mali anasır tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları saklı duruyordu.

3-Fünun ve Maarif tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları saklı duruyordu.

4-Sanayî nefise şubeleri ile Türk evlerinin, bahçelerinin tarihleri bile yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

5-Kağıt, mürekkep, mühür, imza, cilt, ebru tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

6-Ziraat, ticaret, sanayi, maadin işleri tarihi yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

7-Siyakat, divanî, rik'a yazılarının tarihi yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

8-Türk kanunları ile nizanlarının tarihi yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

9-Türk köylerinin, Türk aşiretlerinin, Türk şehirlerinin ve bin yıllık Türk adlarının tarihleri yazılmamıştır. Fakat vesikaları duruyordu.

Şimdi bu vesikaların birkaç yüz bini uçmuştur. Daha bir çok defterlerin de imhasına ayrıca karar verilmiştir. Yakında bu da olacaktır. Paşam, bu defterleri niçin müzeye vermeyip de ateşe yakacağız? Vahşi miyiz?

Satış ve imha faciasını Evkaf mahzenleri, Bahriye mahzenleri, Adliye, Dahiliye, ... mahzenleri de tekrar edecektir. Bu ne müthiş bir haldir?

Bin yıllık vesikaları satan bir cemaati garp medeniyeti kendi âilesine kabul eder mi?

Evvelâ bu sözümde, sonra size takdim ve pak vicdanınıza arz eylediğim âtidedeki vesikaların lüzum ve kıymetinde Avrupa ulemasının zerre kadar şüphesi varsa idamıma razıyım.

Bulgaristan'a taşınan balyeler içinden düşen bu vesikaları sokak çocukları toplamaş ve tesadüfen bendenize yirmi kuruşa satmıştır!

1-Huzurunuzda beğenmediğiniz Türk vesikalarından bir tek tanesini bile kemâlî ehemmiyetle dünyanın en ilmî mecmualarından birine derceden Viyana Dârü'l-fünun'u profesörlerinden (Kıralıç)'in ilan eserini takdim ediyorum. İbret!

2-Vamberi'nin Türk vesikalarına dâir mütalaasını âtide yazdım. Dünyanın en selâhiyettar adamları (Türklerin eski vesikaları pek mühimdir) diyorlar. Bizim komisyon (vakti geçmiştir, müteaffindir, yerde sürükleniyorlar) diyerek imha ediyor. Avrupa ise bunları medeniyet âbideleri diye teşhir ediyor!

3-Dört yüz sene evvel Budapeşte Vâllilerimizin Türkçe ve Macarca tahrirat emirlerini Macar akademisi, hayret ve tazim ile birkaç sene evvel neşretti.

4-Profesör Karaçon, bizim işe yaramaz denilen müteaffin vesikalarından beş yüzünü muazzam bir cilt halinde neşretti ve Türk milletinin asaletine takdirlere yağdırdı. Bu eserin bir cildi bizim Dârü'l-fünûn'da mahfuzdur.

5-Türklerin Peşte'deki teşkilâtı medeniyesine dâir Türk vesikalarını Almanca neşrettiler.

6-Macar fûnun ve târîh akademisi, eline geçen pek az vesikayı (22 adet) birkaç sene evvel medeniyet alemine neşretti. Eski Türklerin ne medeni bir kavim olduğuna bu vesikalar, kâfi derecede şahadet ediyor dedi ve bunları Türkçe metinleri ve Almanca tercümeleri ile beraber fevkalâde nefis mecmua halinde bastı. Halbuki bu 22 vesikanın binlercesi bizim mahzende idi.

Cesur sözleri seven pak vicdanımızdan cür'et olarak arz ediyorun: eğer ilmen, tarihen, medeniyetten intihara karar verdikse bunları niçin Londra, Paris, Berlin ve Peşte akademilerine milyonlara satmayıp da dört beş yüz liraya Bulgar fabrikasına teslim ediyoruz !

Bulgarlara satılırken yere düşen ve sokak çocukları tarafından yirmi kuruşa bendenize verilen mühim vesikalardan :

Bunların arzından evvel Profesör Vamberi'nin (Geletizemie) mecmuasında (1903) senesi yazdığı Türkçe müralaasını dercediyorum: "Biz Macarlar kendi tarihlerimizi ve münasebatı coğrafyamızı izah için Türk vesikalarından nevi nevi fâide görüyoruz. Türklere şükranımızın sebeplerinden birisi Türklerin Macaristan'ı zapt vaktinden kalma (vergi ve sair hâsılatı müriye defterleridir).

Bu resmî vesikalar, Macaristan'ın iki yüz seneden daha evvelki hallerini, nüfusunu, ziraatını, ticaret ve sınaatını bildiren tahrirat ve tafsilâtı hâvi olup geçmiş zamanımızın aynasıdır.

Bu Türk vesikalarının emsali dünyada kolay kolay bulunmaz.

Zîra, o vakitler Türk memurları her şehrin, her köyün, her mahallenin evlerini nüfusunu, hububatın cins ve miktarını bile kemâli dikkate yazmışlar ve fevkalâde kıymetli istatistikler bırakmışlardır."

Halbuki bizim komisyon böyle (hububat) kayıtlarını görünce arpa ve buğday hesabının tarihçe ne ehemmiyeti vardır diye hüküm vermiştir sanırım.

Mezkur Vesikalar

1-Üç yüz elli sene evvelki bir askerî vesika: (1096-1099-1101) senesi Viyana seferine dâir parçalanmış (yol masârifî defteri); bundan hangi tarih kitabı bahseder? Bu ne mühim vesikadır? Hangi askerî müverrih buna muhtaç değildir?

2-Uygurca anahtar: Dünyada ancak üç müze ile yalnız Ayasofya Kütüphanesi (kadim Uygurca) metinlere mâliktir.

Şimdiye kadar bir Türk âliminin Uygurca metinleri halle yarayacak bir anahtar yaptığı meçhul idi. İşte bu vesika o müşkülü hallediyor. Bu, nasıl satılır?

Komisyona göre Uygurca'nın hiç ehemmiyeti yoktur! Çünkü maliyeye taalluku bulunmaz!

3-Zırhlı Orhaniye'nin 1286 senesine âit mühimmat defteri: Bu da (Bahriyeye âittir, çürüktür, maliyeye taalluku yoktur) denilerek satılmıştır. Belki de hiç görülmemiştir.

4-Sırbistan'da ilk fethettiğimiz (Niş) kalesine dâir kayıtlar.

5-Gazi Mihal evlâdının (Plevne) de vakfına âit bir kayıt.

6-1134 senesine âit ve Hatçe sultanın mühürü ile defterdarlığa irsâl edilen fevkalâde mühim bir mutbak defteridir. Bunlar o devirde Türk yemeklerinin envanı, hububat, eşya fiyatlarının tarifesini gösterir. Türk sanayi ve harsi itibarı ile pek mühim olan bir mutbak defterinin komisyonca demek ki hiç kıymeti yokmuş. Kim bilir böyle ne kadar (mutbak defterleri) uçtu gitti.

7-1148 senesine ait (defterdar) ve sâir mühim maliye memurlarına mühürler ile vergi nişanlarını hâvi bir levha. Mühürçülük san'atı ve maliyecilik noktai nazardan buna kıymet biçilir mi? Tarih kitaplarınıza bu vesikaların bir tanesi geçmemiştir.

8-Diğer vesikalar arasında meşhur Türk edibi Şeyh Galib'in evlatlarına verilen bir ferman ve tersane mesârifine dâir bir icmal ve sâire vardır.

Paşam elime geçen vesikaların yalnız unvanları hamiyetli yüreğinizi tutuşturmağa kâfidir.

Netice

Paşa hazretleri, bizi beynelmîl ilim aleminde pek küçük düşürecek ve düşmanlarınıza ip ucu verecek bir hareketten kurtarınız. Bunun için de:

1-Bütün dâirelerin mahzenlerinde lüzumsuz zannedilen evrak ve defterleri müzeler idaresine devrettiriniz. Bu büyüklüğü siz yaparsınız.

2-Târîhi evrak ve defter satışını men için iki satırlık kanun yaptırınız.

3-Lütfen Bulgar sefiri ile görüşünüz., âsâr-ı kadîmenin îadesi beynelmîl kâidedir. Eğer îadesine imkan yoksa on binlerce vesâiki kâğıt fabrikasında hamur olmadan, bâti (Bulgar Arşiv) dâiresine naklettiriniz.

4-Vesikalar okkası üç kuruşa Bulgarlara verileceğine ekalli on kuruştan alacak Türkler hazır. Fakat hazîne-i evrak satılır mı?

5-İstanbul'a teşrifinizde muhtelif mahzenlerde yatan Türk vesikalarının hâli harâbisini müsaade buyurulursa bizzat irâeye cüret edeceğim.

6-Kıymeti bilinmeyip atılan Türk ebrûlarının Avrupa'da yüzlede liraya satıldığını arz için numuneler takdim ediyorum.

Muallim

M. Cevdet

V- Fî 8 Eylül 1931 ve 1347

Aziz Dostum

İkbal Kütaphânesi vasıtasıyla mektup ve makalenizi aldım. Makale, pek müessir ve yalnız bir dost mütâlaası olarak arz ederim, içinde bir noktayı beğenmedim. “Şânî-zâde’yi saltanat mahvetmiş”. Bu söz, fikrinizden şöylece kaçırılmış olacak. Şânî-zâde’yi mahveden saltanat ise muâsırı olan âlimleri yaşatan, besleyen, telif eden ne idi? Sonra merhûmun kabri, (...) mahvedilmiştir. Saltanat ise tam bir asır muhâfaza etmiştir. Konya’da şâir mezarları, Bursa’da ‘ulemâ mezarları, İstanbul’da Karaca Ahmet’te tam iki yüz adet sahîh âlim, şâir, kebâir muallim, müftü mezarları imhâ eden (...).

Şânî-zâde hakkında ithaf yaptığımız herif, İbnü’l-Emîn, kimseye ilim, kitap, tetkik saflırasında rehberlik etmez bir uğursuzdur. Galiba şöhreti size tatlı gelmiş veyâhut pek müstesnâ bir dostsunuz sizin gibi yüksek ruhtu doktorun eseri, onun semtine bile uğramamalı Bunları söyleten benim size ihlâsımdır. Şânî-zâde ne bah-tiyar imiş ki bir asır sonra mübarek elinizle hayat buluyor, hararetle tebrik ederim. İnşallah Fransızca yazarsınız çünkü o mahiyette bir ilmî eseri yeni nesil katiyen okumaz, eski nesil ise Latin harfleriyle muharrer bir eseri heceleyerek okuyacağına okumamasını ilzâm ediyor. Ahmed Refik Bey diyor ki bizzat kendi eserimi sonuna kadar mütâlaaya tahammül edemiyorum ve okuduğumun üst tarafını unutuyorum.

Merhum Rıza Bey’in İstanbul Tarihî’nin ikinci cildi resmen dörde parçalanarak imha edilmiştir. Vaktiyle bunun tab’ı için resmen sarf edilen dört bin bu kadar liranın (...) israfı ne acıdır.

Aksaray ve civârında ahîlere âit mahalle, çeşme, câmi, mevki, kitâbe isimleri neler varsa lütfen tahkik ve bendenize tebliğ buyurunuz. Teşviklerinizin feyziyle benim ahîler üzerine tetkiklerim o vakitten beri dört misli arttı. Bilhassa nice Avrupa âlimleri alâkadar oldu ki buna ne kadar sevinsem yeridir. Alman müsteşriklerinden meşhur (Teşner) geçen sene buraya geldi. Görüştük. Bir kaç kitaphâneye götürdüm. Nâdide eserler gösterdim. Kilisli Rifat Bey, bu fâzıl, hayırhah zât da (Teşner)’e delâlet etti. İnşallah ahîler üzerine nâçiz tettebbuglarımı bu memlekette artık imkânım kalmadığından, Avrupa’da neşrettireceğim. Ne mutlu bize.

Konya’da Türk’ün şâh eserlerinden İnce Minareye, Sırça Medreseye yapılan hakâret Amerikalıların hamiyetine dokunmuş, tahliye ettirmişler. Öyle mi? İnce Minâre, Sırça Medrese bizim değilmiş ki bu hakâretleri yaptık, ha unuttum: Sahi, mâzi ile alâkayı kesmiştik!!! Bir sual daha: Ahmed Tevhid Bey’in, beyânâtına göre (...) âbide müzesinde iki mükemmel mumyayı bir herif, açığa attırmış. Çünkü mâ-zidir!!

Gözlerinizden öper ve cevâb-ı fâzılanelerine intizâr ederim kardeşim.

M. Cevdet

Adres: İkbal Kütaphânesi vasıtasıyla: M. Cevdet

VI- 23 Teşrin-i Sâni sene 1931 ve 1347

Azizim Nafiz Beyefendi

Asil ruhunuza tercüman olan mektubunuzu aldım. Bugünlerde fevkalâde sevineceğiniz bir iş için meşgul olduğumdan derhal cevap veremedim, af buyurun; bu iş nedir? Gazetelerde okumuşsunuz ki bendeniz vesâik komisyonuna tayin edilmişim. Gazetelerin neler uydurdıkları ve yazdıkları madde esâsen doğru olduğu vakit bile ne kadar tahrîfât ve mübâlağat ile işi berbat ettikleri, her gün görülmektedir. Bendeniz gazete ağzına düşen her şey hakkında mutlak bir ihtiyatı mesleki tesccyub ederim. Meğer ki muhaddes bir mesele, başka cihetlerden benim de malûmum ola; o vakit inanırım. Kardeşim, ben böyle bir komisyona mensup değilim; ancak Ankara'da umum müzeler müdürü Hamid Zübeyir Bey İstanbul'a gelerek bendenizi ziyaret ettiği zaman, mâhud rapordan bahs açmıştı; Dedim ki iki senedir müze müdürü Halil Bey'e yalvarıp yakadığım halde bir türlü anlatamadığım Ayasofya vesîkalarını kurtarırsanız vatana büyük iyilik etmiş olursunuz.

Kendisini aldım ve Ayasofya Kilisesi'nde çürüklükle atılan (hilâ-mubâlağa) yarım milyon vesîkayı gösterdim. Teessüründen donup kaldı. İşte dedim bu fâciayı Halil Bey'e söylediğim halde bize ait değildir deyip üzerinden attı, kendisine nâfizü'l-kelamsız yazınız, kime aitse hufza çalışsın dedim, olmadı; tatilde Avrupa'ya gidince vekîli oldum. Topkapı Müzesi müdürü hayırlıhah Tahsin Bey'e meseleyi açtım. Hemen maârif vekâletine yazarak nazar-ı dikkatini celp etti. Ne çare ki mâliye hazîne evrâkının birkaç yüz bini okkası üç kuruştan Bulgarlara satılincaya ve hâdiseye bu fakir müttali' olarak İsmet Paşaya mâhud raporu takdim ile hamiyetin tahnik edinceye kadar maârif vekâleti de Ayasofya ve daha sâ'ir yerlerde çürüyen ve kemterce etrafıyla ittilâ' hâsil edilen vesîkaların harâbisine karşı lâkayt kalmadı. *Hamid Bey; gel sen, bu kepâzeliği kaldır; vatanın febresini güldür* dedim. Lütfen kabul etti. Beraberce bir rapor tesvîd ettik; İsmet Paşa'dan evvel maârif vekiline gösterilmek üzere beş altı tane de fare ve güvercin boklarıyla mülevves vesîkalardan gazetelere verdim. Üç ay sonra İsmet Paşa, bendenizin raporunda istediğim şeyi ki "*el-yevm resmî muâmeleyle tâbi' ve tamamıyla târîhi mâhiyeti hâiz kadim vesâik-i evrâk ve defâtirin müzeyye devridir*", tamûn yaptı ve Ayasofya için evkâf ile uzlaşarak vesîkaların evvelâ sandıklara vaz'ı hakkında anlaşma husûsu emretti. Şimdiye kadar para gelmediği için Ayasofya'da (...) yapılmadı, fakat sanırım ki, artık o mesele müemmendir. Gelelim Tapu idâresine; buranın mahzeninde metrûk bir takım vesâik var; bunları müzeden bir memur ve tapu idaresinden diğeri bir memur ile beraber tespit üzere Hamid Zübeyir Bey'i teşvik ettim. Emir verdi; aldım onlarla meşgulüm; ve bunu, on para almayarak yapıyorum, para alsam bu esârete tahammül edemem. Çünkü mahzen pek murdardır ve Türkiye'nin medeniyet âlemine arz edilecek vesîkaları rutûbet içindedir. Cenâb-ı Hak, bu rutûbetli mahzenden sıhhatimi korusun; vesîkaların bir kısmını müzeyye taşıttık, diğelerini de tespit muâmelesi bittikçe yollayacağız; sonra resmen o çuvalları açarak defterde mukâbele edeceğiz: bu da bitince fakir, Fransızca bir risâle yazacağım; bütün medeniyet âlemine ilan edeceğiz inşallah. Ben, Robert Koleji terke bâis olan sa'îb-i helecân-i sebebiyle rahatsızım ve raporla mezunum; Fakat bu mesele, ders ve takrir gibi yorucu olmadığından ve iste-

diğim saat terk edebildiğimden ve bir de maa'l-icâp söylüyorum: Bu pek eski (dört, beş yüz senelik) vesîkaların yazıldığı siyâkat hattını kendileri gibi okuyacak müze memuru olmadığından sıhhatinden evvel bu kudsî vesîkaları bir an evvel müzeye atmaya düşünüyorun; Cenâb-ı Hak lutf etsin de hasta düşmeyeyim.

Nafizciğim, Aksaray Dârü'ş-şifâsı hakkındaki makalenizden pek mütebassis oldum; Ah benim hayırhah dostum, onu niye şimdiye kadar yollamadınız? Ah tevâzu insan. Dostunuz ve dostum doktor Süheyl, umum Dârü'ş-şifâlar hakkında eser hazırlıyor, fakir dahî bazı cihetlerine bakıyorum; inşallah iyi bir şey olacak; sizden de şükran ile bahsedilecek.

Dostum, Aksaray'da ahîlere âit bir şey kalmasın diyorsunuz ve Kırşehir'deki izlerine dâir bir (...) yazdığını yollayayım mı diye soruyorsunuz? Seni Nafizim seni. Böyle şeyler sorulur mu? Lütfen derhal inâyet buyurunuz; Bakalım neler bulmuş, neler yazmış. Çok rica ederim bu kağıdımı alır almaz o (Kırşehir Ahîleri) hakkındaki makale veya makaleleri irsâl ve yazan hakkında biraz malûmât inâyet ediniz. Rast geldiğiniz (ahî) taş kaydını defterime geçirdim ve size duâlar ettim, sağ olun. Doktorum, ben iki dosttan yüz lira kadar para buldum; kendim de elli lira kadar bayıldım: Ahîlere dâir şimdiye kadar okuduğum vesîkaları neşretmek istiyorum; maalesef Türkçe kısmını tehir edeceğim. (...) kânun, bereket versin Arâbî ve Fârisî neşriyâta mâni değil. Bundan bi'l-istifâde Alman Müsteşrikler Cemiyeti, Matbaa-i Âmire'de şimdiye kadar dört Arapça eser bastırdı. Biz de ahîler üzerine basturacağız; bendenizin gördüklerim arasında pek nâdir ve pek mühim şeyler var, binlerce fırsat kaçınıyoruz, daha fazla zaman geçerse mutlaka Avrupa müsteşrikleri neşredebekler. Bize hiçbir masraf kalmayacak; ve vakti geçtikten sonra neşretsek de itibarı olmayacaktır. Nasıl ki (Profesör Teşner) geçen Teşrin-i Sâni'de ki bir yıl oldu buraya geldi. Bendenizin on iki sene evvel Yeni Mecmuu'da tefrika eylediğim Çoban oğlu Yahya Fütüvvetnâmesi'ni aynen neşr için hazırlandı ve İstanbul'da ve daha nerelerde fütüvvetnâmeler olduğunu sordu; ben ve Kilisli Muallim Rifat Bey'le birkaç gün kitaphâneleri gezdi, notlar ve fotoğraflar aldı. İlim adanuna karşı biz de hiçbir şey esirgemedik. Teşner dedi ki "Aynısıyla üzerinde hep çalışalım, bir kısmını siz neşrediniz bir kısmını ben". Doğrudur bizim neşredebileceğimiz eserler Türkçe'dir. 40-50 taneden fazla satılacağına kâil değilim. Avrupa ve Mısır'da da belki yüz tane satılsın yani para koyanlar, vatan nâmuna ellişer lirayı gözden çıkarıyorlar. Zaten başka çaresi de yoktur. Siz ne düşünüyorsunuz beyim.

Ayasofya Kitaphânesi'nde bir mecmuada 17 (fütüvvet risâlesi) var; bir derste söylemiştim. Gidip Köprülü-zâde gibi cesur bir adama açsın. Size koca kitabı kütüphânedan kaldırıp hânesine nakl etmesin mi, meğer maârif vekili, Mustafa (Necati), dostu imiş ve bir müddet evvel buna istediği kitabı (vakıf ve nizamnâme) dinlemeyerek hânesine alıp götürmesi ve istediği kadar habs eylemesi için selâhiyet vermiş. Bu kepezelik dünyanın neresinde vardır.

Beyefendi, demenin cezasını çektim, on üç ay, mükerrer ve resmî şikâyetlere rağmen eseri istirdâd edemedik. Nihâyet, maâşlar meselesi dolayısıyla yıldızı düşük olduğu günlerde Hâfız Kemal'in bağırıp çağırması sayesinde yirmi gün evvel kitabı Ayasofya'ya iade ettirdik. Bu eseri evvela bendeniz görmüş bir çok cihetlerini

kaydetmiştim. Demek ki benim mesaimin yarısını şimdi o, çaldı; gördünüz mü bu eseri, kendisi zerre kadar Arapça bilmediği için muhakkak Kılıslı Rifat, Kıvâmü'd-din ve müderris Şerâfî'din Efendilere okuttu; tercüme ettirdi; yarın "ben yaptım" diye böbürlenerek eser yazacak ve hükümet kendisine bir çok tahsisat verdiğine on para masraf etmeyerek bastırıp nâ-hak yere şöhret olacak. Kılıslı Rifat veya Şerâfî'din gibi muhakkak bu işin erî olan adamlar bir şey neşretseler söz söylemem. Fakat Köprülü-zâde'ye sükût edilir mi?

Nâfızım, mevlevîlik ve sâire hakkındaki nâçiz vaatlerin unutulmamıştır. Lâkin imkân eski harf ile neşriyatın memnû olacağı bir zamana geleceğimizi rüyada görseydik inanır mıydık. Halbuki emr-i vâkidir. Bir zaman Eflâkî'nin tercümesini asıyla mukâbele ve nice tahşiyelerle neşre karar vermiştim; ne mümkün. Söyledim ya, Arabî ve Fârisî vesîkalar neşredilebilir halbuki el-yevm bu iki dil, tekfir edilmiştir. Mamafih bereket versin neşriyat, memnû değildir. En büyük mâni', parasızlıktır. Ah, beş yüz lira bulsak hiç değilse nâdide beş on metin neşrederdik. Bâkî selâmet ve süratlı cevâbına inâyet kardeşim.

Dostunuz
M. Cevdet

Doktorum siz ne lütüfkârsınız bizim raporu zahmete katlanıp Türkçe'ye çevirmiş, dostlara da nüshalarını teksir ile yollamışsınız duâyı (?) yerdiz, hassas okudum var olunuz. Müsaadenizle matbuata bir kaç tane yolluyorum meçhul dostlarına veriniz beyim.

VII- Sene 23 Temmuz 1932 ve 1348

İkbal Kitaphanesi
M. Hüseyin
İstanbul, Ankara Caddesi No 2

Bismilî
Sevgili Kardeşim Nafızım

Lütüfnâmenizi kitaphane vâsıtasıyla aldım. Dünyalar kadar sevindim. Mevlânâ'nın torunu ne büyük kalp taşıyor, bunu ben bilirim. Cenâb-ı Hak, bir gününü-zü bin eylesin. Sıtmadan muzdarip olmanız beni müteessir etti. Aksaray'ın bu zâlim yâdigârı inşallah (Münih)'de mağlup olacak, sizi bir daha rahatsız etmeyecektir.

Bizim eser, arz eylediğim veçhile benim hastalığım zamanına rast geldi. Bütün hatıralarıyla beraber bu hafta hitâm buldu. Tahminim veçhile bu kitabı, belki men edeceklerdir, etsinler. Ben, hatta evvelden iki ay hapsi bile göze aldım. Vatanımın ilmî menfaati nâmına hiç korkum yoktur. Profesör Karl Zushaym ile görüşmenizden memnun oldum. Sizin gibi temiz bir kalp ve şuur sahibi, şark ve garp kemâlini ruhunda toplamış bir zâtı öyle değerli bir müsteşrikin tanımış olması, ne

büyük fâlihayıdır. Sizin Almanca'yı takviyeyi müteâkip âlimâne neşriyatınız bir taraftan istişrak âleminde akisler yapacaktır. Zavallı şark, size ve emsâlimize ne kadar muhtaçtır. Değerli, faal ve masum kardeşinizin gözlerinden öper, iştiyaklar arz ederim. Millî Mecmua'da müteşer makalelerinin minneti hâlâ kalbimde yaşar.

Tabi ancak birkaç nüsha verebildikleri için size eserimden ancak iki tane yollayabildim. Hatta bir tanesine isminizi bile henüz yazmadım, ta ki zât-ı fâzilânelerî ve biraderleri ve Zushaym cenâpları müştereken tasarruf etsinler diye. İnşallah, men edilmez ve neşir imkânı hâsıl olursa ayrıca Münih'e de yollarım beyim.

Bakalım, siz burada iken gördüğünüz kısımların ma ba'dinde ne kadar müfid vesikalar var, mütâlaada zâhir olur. Viyana'da Aziz Bey'e bugün mektup yazdım. Sizden de bahsettim. Adresini yine vereyim. Kuzum, beyim mutlaka muhabere edin.

Wien, VI, Oreihufeisengasse 3/7

Hafız Kemal Bey'in latîfesine hayran oldum; Külhâni demek ki bana "Arap oğlu Arap" dedi, ha, ben de onu (Türk oğlu Türk) sıfatıyla şapır şapır öpeyim de görsün. Nafizciğim: (Ahi Türk oğlu) Hüsam'ın zilâl-i ilhamında barınan vücudun çoktur. İkimizde o gölgelerin şeydâlarındanız. Bence pek muazzez isminizi kitabın birkaç yerinde tekrîm ile yâd ettim, var olunuz.

Münhen, çok güzelmiş. Ahmet Cevdet Bey, vaktiyle gazetesinde pek müfid makaleler yazarak tanıtı.

Mabert (?) meselesini ve teferruatını bu hafta içinde size arz ederim. Hakîkaten şâyân-ı dikkat (...) adları - nâmındaki eserinizin ikmâliyle Almanca ve Türkçe neşre muvaffakiyetinizi Cenâb-ı Hak'tan niyâz ederim.

Harpet'in (?) eseri hakkında lütfettiğiniz malumâta müteşekkirim, demek ki ehemmiyetsiz. O kadarcık maluman zaten ben de bilirim. (Mi'yârü'l-Enbbâ)'nın asıl sâhibini bulmanızdan memnun oldum. Siz çalışkan, neler bilirsiniz neler. Şânî-zâde'nin muazzam ruhu, sizi bir asırdan fazla bekledi. Var olunuz beyim. Bundan şu çıkar ki insan bir iyi eser yapsın; ve zamanında değilse bir asır sonra da olsa takdir edileceğinden emin olsun.

Nafizim, mektubumu burada kesiyorum. Oh kardeşim. Cevabınızı böyle geciktirmeyin. Ben sizin be-heme hâl rahatsız olduğunuzu tahmin etmemiştim. Rabbim bir daha göstermesin. Sizin ve pek kıymetli kardeşinizin gözlerinden öperim beyim

Sizi hiç sevmeyen!

M. Cevdet

Bi'l-farz ben bir senec için sizin yanınıza gelecek kadar para ve imkan bulursam ayda ve yılda ve yolda ne kadar masraf ederim. Kitaphane sahibi Hüseyin Bey selâm eder.

VIII- 6 Ağustos 1932 ve 1348

Bismihî

Hekim ve Hakim Feridun'um, Nafizim

O tatlı mektubunuzu aldım. Semâ bahsinde Hafız İsmail Efendi Hazretleri o kadar güldüler ki ... Dedi ki doktor bey, "Kâfiristan pek geniş bulmuş, semâ ateşine, mâni yok" buyurdular. Seni doktorum seni; seni tatlım seni; böyle kâfiristan içinde âyin-i Mevlevî mi icrâ edilir? İlahilerle gerdeğe gir emi?

Nafizim iltifatlarına evvel âhir teşekkür ederim. Sizin gibi ihlas ve insâniyet sahipleridir ki hayatın yüklerini taşıyamaz hâle gelmiş müellifleri, bir iki kelime-i tıbbiye ile yeniden canlandırırılar, bilir misin, lâyıki olmadığım "Ahî-i büzürg" lakabında ne kadar sahtekâr bir nefis var. Liyâkatsizleri lâyıq, mürdeleri zinde mevkie çıkarıyor. Sağ ol hakim ve hekim dostum. Cenâb-ı Hak'tan sizi bana, beni size böyle sevdirmesinde acip hikmet vardır.

Doktorum ilk mektubunuzda lütfen söylediğimiz vecih eğer bizim şu kitabı mesela Almanya'nın resmî devlet kütüphanelerine birer tane sattırabilirsek ne nimet. Masrafı çıkar gider.

Doktorum kardeşim, bizden evvel sizin hatırıınıza gelsin şu mühim tedbiri bırakmayınız. Doktor Zushaym eseri okusun da bakalım nasıl bulacak? Tarih kitaplarına geçmeyen pek çok sahifelerin zât-ı fâzılâneleri gibi farkına varırsa kitap satılır sanırım. Burada bu güne kadar bir maniaya rast gelmedik. İnşallah da gelmeyiz. Bununla beraber ben, peşinen bu maniayı defterime yazmışımdır. Vukuunda pek o kadar müteessir olmam.

Hacı Paşanın kitap hakkındaki mesele zât-ı âlilerinin söylediği gibidir. Tahir Bey, ya bunu yanlış bilen bir zâttan işiterek Osmanlı müelliflerine yazdı. Yâhur bir fihriste görüp aldı. Arzunuz veçhile mektubunuzun yürüdü günü Hafız İsmail Efendi'ye gittim ve meseleyi sordum. Bu "Hans Mabert" meselesinin Tahir Bey'e nereden malum olduğunu o da bilmiyor. Eger Berlin, Viyana, Leyden, Paris, Londra, British muzeum kütüphanelerinde şark yazmaları fihristlerinde (Hacı Paşa Âsâr) maddelerinde malumat varsa o başka, Münih Kütüphânesi'nde bu fihristlerin tab'ı vardır. Bakmadıysanız bakın. Benim bildiğim, "Mabert" (?) vardır ki el-yevm nezdimde mevcut olmayıp Hulûsi Behçet Bey dostumun hânesinde mahfûz kitaplarının yığınları içinde bir Almanca (Şarkî Anadolu) Seyahatnâmesi'nin muharriridir. Arkeolog ve belki de müsteşriktir. Galiba 1860 veya 66 tarihlerinde o eseri yazmıştır, Anadolu atkıyâtı namuna epey mühimdir. Sorunuz: Zushaym, bu Mabert'i (?) bilir mi? bilmesi lâzım gelir ya.

Şânî-zâde'yi ihyâ ederek olan mesainize hepimiz müteşekkîr ve duâhanız merhum, ne bahtiyar adam imiş ki 120 sene sonra sizin gibi kadirşinas büyük fâzıl, nâfiz-i nazar bir doktorun teyidine mazhar oldu. Allah muvaffak etsin doktorum. (İbnü'l-Emin Mahmud Kemal) melûnuna karşı fi sebîl'l-lah, bilâ mübâlağa, bilâ ikrâr yazdığım muâhezeyi tesviiyenize teşekkür ederim. Eski müzeler müdürü Halil Bey Efendi de Rauf Bey'e "Hakikaten doğru yazmışsın, cidden rakkâde layık bir muzir heriftir" dedi. Münih'e gelmek için muktezî, masârif çok değil. Ah para bu-

lursam gelirim. Hak nasip etsin. Birâder-i âlinizin gözlerinden öperim. Hiçbir Türk'ün şimdiye kadar lâyükıyla isâbet etmediği sanat şubesinin (şarka taalluk tarihi) ilmî bir kaygı ile araştıran ve bize pek güzel cemîleler ihdâ eden bu kıymetli adam, âtîde büyük mevki kazanacaktır. Şarkın el-yevm uyusuk ruhunu böyle temiz evlatları harâkete geçirebilir. Tebrik ederim.

Bizim kitaptaki (ressan ve nakkaşlar) bahsi kendilerini memnun ettiyse nefsimi bahtiyar his ederim.

Doktor Süheyl Bey, Şark Anadolu Dâr'ü-şşifâları üzerine dâir eseri Bükreş Kongresi'ne yollamak üzeredir. Bu pek fâideli olacaktır. Tab' olunca size de yollarız. Gözlerinizden öperiz. Siz burada iken görüşemediği için pek müteessir. Onun himmetiyle doktorlara beş tane kitap sattık. Bakalım, alt tarafı ne olacak? Viyana'da Aziz Bey'le behe-mahal muhâbere ediniz. Bu zât ile pek sevişeceksiniz. Kendisine geçen hafta ayrıca yazdım.

İslam Âlemi nâmındaki mecmuayı ihdâ sûretle gösterdiğiniz kadirşinaslığa müteşekkirim. Ah, sizin gibi şark ve garp medeniyetini kavramış on insan bulunsa gam yemem.

Hafız Kemal Bey, çok selam ediyor (Cevdet et-Türk Ahî-i Büzürg) evsâfına bayıldı. Bak diyor "Zarif ruh neler bulur, hakikat öyledir".

Doktorum, siz Der-Islam ve Islamica ve Câyet-i Şerîat ve Der-Divâcin, Morgun Gazelşaft mecmualarına âtîde Almanca makaleler yazarsanız (Mevlevilik ve şark tabâbeti) tarihine ne büyük hizmet etmiş olursunuz.

Bizim kitabın mesela bu mecmuaların kaplarında ve meşhur "Harisviç" (?) Kütüphânesi'nin fibrist kabında ilanına bedava muvaffak olmak imkanı var mı? Siz sırf insâniyet ve ilim nâmuna şu meseleyi de düşününüz. Mevlânâ'nın Mürâselât ve Eflâki'nin Menâkub'ı, buyurduğunuz gibi behe-mahal tab' ve tashihe lâyuktur. Mamefih bunlar, zaman işidir. Evvelce de arz eylediğim veçhile Kilisli Rifat Bey ve bu fakir ve siz bu işleri vakt-i münâsibinde inşallah yapacağız.

Doktorum, biz öyle düşünüyoruz ki bizim kitabın neşriyat alemine vaz'ından şöylece bir ay geçsin. Öteye beriye birkaç tane yollamış olalım. Vaktâki Eylül'ün haftası olur; o vakit zât-ı fâzilâneleri (Cumhuriyet) lütfen bir orta makale-i tahlile yazar mısınız. Eserin Arapça yazılmasının (İbn-i Batuta)'ya hürmeten ve onun zeyli olmak dolayısıyla zarûri olduğunu behe-mahal kayd buyurusunuz. Türkçe vesikaların bolluğundan ve Arapça kısmının ekseriyetle bunları teşrihten ibâret bulunduğundan bahsedersiniz. Aksaray ve Babalık gazetelerine de yazmanız ayrıca lütf olur.

Muhâberemiz böyle sık olursa gönüller çok teselli bulur, değil mi doktorum. Zushaym'ın şifâhi ve tahfiri beyânâtına şiddetle muntazırım; afiyetinize dua ve kardeşinize selam ederim, aziz dostum.

M. Cevdet

IX- 22 Eylül 1932 ve 1348

Bismihî

Hekim ve Hakim Kardeşim

İkbal Kitaphânesi'ne gönderdiğiniz mektup üzerine bu mektubu takdim ediyorum. Benim aziz dostum, kitaphâne sahibi Hüseyin Bey dedi ki: "Aman Cevdet Paşa hazretleri, biz doktor beye, Paşa iki gün sonra mektup yazacaktır dedik, halbuki siz hemen bugün kalemi ele aldınız: Sebebinizi doktorumuza derhal yazınız ki ba'denâ bizim sözüme itimatsızlık göstermesin". Dostumun bu sözüne çok güldüm, hemen tasriha lüzum gördüm. Doktorum, benim bu kadar gecikmeme bâis olan hal, keşfiniz veçhile rahatsızlıktır. 10 gün kadar baş ağrısından muzdarip oldum, bu müddet zarfında kimseye bir şey yazamadım. Yoksa ben sizi ve mektuplarınızı ihmalimle hat nâ-şınaslık eder miyim?

Kardeşim, lutf-ı delâletinizle Aksaray ve Babalık gazetelerinin nüshalarını aldım. Ah lütufkâr doktorum; benim istediğimin fevkinde tahlil yapmışsınız bir gazete sütünü tahlilinin daha fazlasına bundan ziyâde tahammül eder mi? Cenâb-ı Hak size uzun ömür versin. Esere fart-ı alâkanız bu dostunuzu çok minnettâr etmiştir. Hele kâbil olup da Almanya devlet kitaphâneleri birer nüsha satmak müyesses olursa bu muvaffâkiyet, sırf sizin hayr-kâr teşebbüsünüze mâil edilmek tabidir.

Müzeler sâbık müdürü el-yevim mebuslardan Halil Beyefendi'nin teveccühüyle kitabın ciltlerine ayrıca matbu' şerit yapıştırdım. Türkçe için 3 lira ecnebi memleketler için 10 marktır. Ecnebi kitapçılara yüzde yirmi tenzil ile 8 marktır. Mamafih şeytan Avrupa kitapçıları, 8 markı yani dört lirayı vermemek için İstanbul'da Zaman Kitaphânesi ki bir çok Avrupa kitapçılarının vekilidir. Onun vasıtasıyla tedârik edeceklerdir. Neyse Halil Beyefendi; "Öyle de olsa yine sen şerit koy" dedi. Ben de öyle yaptım.

Doktorum, acaba câiz midir, Cumhuriyet Gazetesi'ne de aynı maalde, fakat aynı saurlarla olmayarak yine bir küçük tahlil-nâme lütfeder misiniz? Esere sizden gayri kimse kalemen alakadar değildir. Çünkü eser, sehvet vesâir değildir. Doktor Süheyl Bey, Bükreş Tıp Tarihi Kongresi'nden bu ayın sonunda dönecektir sanırım ki onun ırşâdıyla burada tıp talebesine ve birkaç doktora 10-15 kitap satabiliriz.

Doktorum, gönderdiğiniz Alman kitapçısının fibristini aldım. Biraderimizin eserinin ilanına memnun oldum. Ne kıymetli kardeşiniz var; selam ve hürmetlerim.

Şâni-zâde'nin Mi'yârü'l-İttibâ'sına buradan Alman Teşner tâlip çıkmış. Kitapçı 40 liraya verecek. Ah şu kitap size nasip olsa; belki 20-25 liraya alınabilir. Ayrıca Müfredât-ı Edviye Risâlesi var; 10-12 liraya imiş.

Sizin Konya müzesi müdürü sanatkar Yusuf Bey, bizim Rauf Yekta Bey Efendi üstadımızda bizim eseri görmüş, hoşlanmış, müze nâmına bir adet satın aldı ve beni Kuzguncuk'ta muvakkaten oturduğu eve çağırdı. Azizim, o zât mükemmel ve resimli bir Mevlevî Tarihi yazmış. Azim ciltler, pek çalışkan zât çok iffihâr ettim. Bu eser, tıpkı neşrolunamayacak. (...) Eskiler okumaz. Yeni nesil, şehavât-ı eserden gayrisin ele almaz.

Doktorum, (Der İslam) Mecmuası vasıtasıyla mı? Başka vasıta ile mi? Müsteşniklerden üç zât üzerine ayrı ayrı monografiler yazılmış; müsteşnik Zahov, Nöldeke, Rus müsteşnikü Barthold. Oh kardeşim, muhıbbiniz Zushaym'dan bu işi sorunuz, kaçâ satılır, lütfen bildirin misiniz?

Meşhur müsteşnik ve (fütüvvet) meselelerinde en büyük salâhiyete mâlik, profesör (Teşner)'den bir mektup aldım. Bizim kitaptan çok memnun olduğunu yazıyor, sevindim. Sizin Zushaym'ın yazdığı Türkçe cümlelere bayıldım: Doktorum, siz galiba çilekli tatlılarımızla onu mest etmişsiniz de böyle şirin sözler söylüyor.

Hafız Kemal Bey, sizin ve kıymedi kardeşinizin gözlerinden öpüyor. Ben de selamlarımla iştirak ediyorum. Sakın doktorum, benim mektubum gecikmesin (düstur) haline koyup da cevabınızı geciktirmeyin. Fütüvvette nâkısının taklidi câiz değildir mürüvvetli hekim. El-bâkî hüva'l-lâhü'l-kerim

M. Cevdet

X- 23 Teşrin-i Sâni sene 1342 ve 1348

Muhterem Beyim

Epey zamandır muhâbere edemedik. Şu, bu küçük işler toplana toplana böyle dostâne muhâberelere mâni oldu. Fakat sizin lütfekar ruhunuz dâima faal. Beni bir kartpostal ile uyandırdı. Teşekkür ederim.

Feridun'um, çok geç öğrendiğimize göre Abidin Daver Bey, Cumhuriyet'ten çekilmiş. Ricam üzerine kendisine makale yolladıysanız, yazık ki suya düşmüş demektir. Yollamadıysanız ne âlâ. Gazetelerimiz tuhaftır. İlnü şeyler için yerleri yoktur. Şehvet, kavga, intihar, fiil-i şeni hırsızlık havâdisi için birinci sahıfeleri bile açıktır. Bir matbaada husûsi bir dost bulunmazsa kâbil değil. Meccânî makâle kabul edilmez. Ne yapalım. Bu memleketin bu ahlaksızlığının cezasını böyle böyle çekeceğiz. Süheyl Bey, selam ediyor. Hakikaten çok meşgul. Bizim kitap için Cumhuriyete bir makale hazırlıyor. Dedi ki, "Şimdiye kadar duruşumun sebebi, memlekette rarihçi olarak aşağı yukarı 20-30 kişi var. Elbette birisi bir şey yazar diye intizâm der." Dedim ki "Tarihçilerin yarısı ciddi adamlardır fakat ekmek tedâriki endişesiyle yanıyorlar. Diğer yarısı ise gözünü kulağını mâhud makâma dikmiştir. Başka bir şey görmözer. Bizim eseri mi düşünecekler" dedim. Ne ise, sizin bu kitap için alakanız, beni çok minnettar etmiştir, sağ olun. Vali (?) Bey'inizden yolladığım dört kitabı aldığına dâir kart aldım. Ayrıca teşekkür ederim. Teşvikinizle dört kitap daha satıldı, demektir.

Mısır Kitaphanelerine hediye ten altı adet yolladım. Beyrut (Külliyeye)'siyle Şam "Akademisi"ne de birer tane yolladım. Rıza Nur Beyefendi'ye birkaç ilan yolladım: Jurnal Asyatık, Kütner (?) idâreleriyle meşhur hukukşinas Masinyon'a ill. göndermiş. Lütfen cevabında böyle söylüyor. Rıza Nur Bey, mevzudan çok memnun. Eğer ikinci cildi dostlardan (25-50) lira nispetinde para toplayarak kendim de (100 lira) koyarak tab'a muvaffak olursam çok nâdir Selçukî vesikaları neşredilmiş

olacaktır iş bu ikinci cilt için dört yüz liraya katıyen ihtiyaç vardır. Hafız Kemal Bey, (80 lira) koyacaktır. Bakalım Hak, ne gösterecektir.

İş Bankası şubesinden (18) lirayı aldım. Dostum siz “Şâni-zâde Müfredât”ı için böyle para yollamakta niye acele ettiniz? Ben kitapçıyı iki aya ikna etmiştim. Ne ise, Feriduncuğum, kusur kabul etmek de (Mevlânâ'nın sehâsı) şânındandır, tabiri-nize güldüm. İlhâhilerle gerdeğe girin emi?

Kuzum, kardeşim, hatırımızda kalsın, (Booknist) denilen sahaf kitaphânelerinden “Der Islam” Mecmuası'nın her hangi bir senesini tamamen veya eczâ bulursanız yollayınız. Tabî parasını yollarım. Sonra evvelce isimlerini bildirdiğim müsteşriklere (Nöldeke, Barthold gibi) âit husûsun nüshalarını lütfen unutmayın. Siz, biz, ölünceye kadar kitap dostu kalacağız ne yapalım, bir istirahatın daha, (Arşiv) üzerine tahmînen 250 sahifelik (...) Almanca bir eser vardır. Ben birkaç sene evvel gördüm lâkin müellif ismiyle sene ve kitaphâne isimlerini hâvi kaydı kaybetmişim. Fakat herhangi bir kitapçı fihristlerden kolaylıkla bulabilir. Ve herhalde (1910)'dan sonra matbûdur. Zan etmem ki kıt'a ve sahifesine nazaran 2-3 liradan fazla olsun. Lütfen bunu bana mutlaka tedârik buyurunuz.

Kataloglardan dolayı teşekkür, bir dostta gördüğüme göre Harisviç (?) geçen ay meşhur müsteşrik (Nöldeke)'nin kitaphânesini satın alarak bir fihrist yapmış. Sizin gönderdiğiniz kataloglar hacminde ve zaten o takımdandır. Lütfen onu, bana yollayınız.

Mevlânâ'nın nesl-i pâki, bu nev'i ilmî zahmetler için zevk almasa istemeğe cesaret etmezdim.

Almanca'nız artık ilerlemiştir, insan bir lisanı tabii muhitinde kolay öğrenir. Husûsiyle sizin gibi ilim âşığı olunca. Mısır tıbbiyesinin yüzüncü sene-i devriyeleri münâsebetiyle bir doktor Kahire'de 1928'de bir risâle yazmış. Ben (Nöldeke) kitaphânesinin muhteviyâtını gösteren Harisviç'in (?) fihristinde gördüm. Lütfen bana yollayacağınız o fihristte bu isnü arayınız. Bir kere daha dileneyim: Benim hesabıma kaydetmek üzere bir tane daha alıp ırsâl lütfunda bulununuz.

Münih'te her gün yağmur yağıyor mu? İstanbul'da havalar bundan 10 gün evvel kadar ifrat derecede sıcak idi. Yani harâret Eylül'de, Teşrin-i Evvel'de dahi devam etti ki gayri tabii bir şeydir. İzmir taraflarında da kurak ve sıcak gitmiş. Onun içindir ki en lezzetli kavunlar bile bu sene hıyar gibi tatsız çıktı. Bu sene iyi kavun yiyemeyen bir kavuncu dostunuz sıfatıyla sülde-i Mevlânâ'ya bu havâdisin iblâğım münâsîp gördüm. Bâki sezer değerli kardeşiniz, hürmet ve selam.

(Millî benliği unutmamak için tarihi böyle çift yazmak, âdettir)

M. Cevdet

XI- 20 Eylül sene 1933 ve 1349

Pek Sevimli, Pek Nâzık Doktorum

Ne yüksek yürek taşıdığınızı bilmeseydim, 30 Ağustos tarihli mektubunuza cevap vermeme kaba bulacağınızı tahmin ederdim. Şükür doktorum, siz yalnız ilaç doktoru değil, cedd-i a'la'nızın iksir fütüvvetini içmiş, deryâ-dil bir hekimsiniz. Benim gibi sizi çok seven, muhâbereye can atan dostunuzun neden dolayı bu kadar geciktüğünü neden muhâbereye fülen şitâb edemediğini anlarsınız.

Doktorum, ben - talebim hilafına - bu vesâik tespiti emr-i azimine memur edildiğim günden hemen dört ay sonra ber-mûta'd rahatsız olmaya başladım. Çünkü bir şey yapmak için, bilirsiniz ki, yalnız heves, hatta heyecan kâfi gelmiyor, sıhhatte müsâit olmalı. Eğer mümkünü olsaydı ben haftada üç gün bu işle uğraşmaya davet edilseydim belki hiç rahatsız olmazdım. Halbuki sabahtan akşama kadar, hatta mektep meşguliyetini çoktan geçen bir didinme ben dostunuzu çok hırpalıyor, mektepte her gün dört beş saat boş vakte mâlik olduğum halde yoruluyorum. Nihayet bildiğiniz o "baş ağrısı"nı ve "gece uykusuzlukları"nı kapmıştım.

İki sene tedaviden sonra ansızın tekerrür eden bilâ-talep - bu işe sevk olundum. Burası çok tatlı bir yer tarih aşığı için bulunmaz hazinedir. Ne çare ki sabahtan akşama kadar devam mecburiyeti, beni çok hırpalıyor. Nasıl ki bu defada tam bir ay hasta oldum. Bursa'ya gittim, biraz kendimi topladım. Fakat yine men-geneye kapıldım. Siz demeyiniz ki kendinizi o kadar işe vermeyiniz. Vermiyorum, fakat oraya her gün devama ve o dar mukassı yerde, on türlü iş ve müracaatlar arasında kalışım beni boğuyor.

Kime söyledimse ki (ben fakir, vatana çok müfit oldum fakat beni böyle şakirt gibi her gün işe sevk etmeyiniz, müfit olamam, nefsimde de muzir olurum...) dinletemedim. Aç kalmak tehlikesi olmasa hemen terk ederdim. Sizi biktüğünüz bu sıhhat terânesiyle yordum, af ediniz. Hem doktor, hem muhip, hem şefkatli olduğunuz için yazdım. Fazla olarak muhâberede gecikmenin özrünü izaba yaradığı için kaydettim. (Ahî-i Büzürg) hatâyı, benim liyâkatimden değil, sizin ulu cenâbınızdan gelir. Sağ olun inşallah yalnız "ahilik" payesine ereriz.

Doktorum, bizim kitabın masrafı, bir buçuk senede ancak yarı yarıya çıkabilirdi. Anlamlı, buhranı. Kitap, Latin harfiyle olaydı maarif vekâleti de yüz yüz elli liralık alırdı. Fakat o vakitte Türk vesikalarını aynen derç imkanı kalmazdı. Ben Avrupa'da hiç değilse yüz tane satılır sanıyordum, otuz tane ancak satıldı. Bundan sonra hiç ümit yoktur. Çünkü Almanya veya Fransa'nın devlet kütüphanelerine birer tane alınabilseydi yüz tane kadar satılırdı.

Eğer Arapça ve Fârisi vesika basacak kimse olursa devlet matbaasına müracaat etsin demişler. Halbuki devlet matbaası evvelâ hükümet işlerinden âzâde kalırsa basar, sâniyen bizim hâriçteki matbaaların istediği fiyatın tam üç misli ister. Şimdi rekabet de kalkınca beş misli isteyecektir. Ve bir eser, mesela bizim matbaalarda dört ayda biterse, devlet matbaasında tam bir buçuk senede bitecektir. Bu masrafı ve bu uzun istîğnâ müddetini kim göze alabilir? Bu tedbirden maksat nedir?

Lütfen Zahov nüshasını bana yollayınız. (Nöldeke) nüshasını burada Dârü'l-fünûn kitaphânesinde gördüm. Ötekini de görmüş ve okumuştum. Temel-lük için yazıdım. Sizin İş Bankası'nda hesâb-ı câriniz devam ediyorsa ben göstereceğiniz borcu oraya vereyim. Posta ile göndermek, söyledim ya, pek güçtür. Nöldeke nüshası 40 mark yani 20 lira olduğuna göre işime gelmez. Sonra benim kalan borcu da lütfen yazınız: (Müsteşrik Barthold)'un tercüme-i hâlinde Nöldeke nüshasının fihrisi ücretinden uhdemde ne var ise bildiriniz. Zahov nüshasının fiyatıyla beraber İş Bankası'ndaki hesabınıza yatırırım. – (Yakob) nüshası bende vardır. Piyasada buldum ve İbn-i Batuta Zeyli'nden üç nüsha vererek mübâdele ettim.

(Mî'yârü'l-İtubbâ)'nın aslını bulmanız ilmen ne kazançtır. Yaşa, hayırlı doktorum. Mazlum Ataullah Efendi'nin ruhu şâd olsun ki bir asır sonra sizin kadar hayırperver bir muakkib ve diriltici kalem sahibi buldu. Bazen saadet insana bir asır sonra gelir deseler ki doğrudur.

(...) tabii, İkbâl Kitaphânesi'ndedir. Mektubunuzu, Bursa'dan gelir gelmez aldım. Bursa'da yeni bir dostun himmetiyle iki ahî kitabesi buldum; pek memnûnum. Rast getiren Allah'a şükran.

Kardeşinize selam. Zushaym cenâplarına ihtiramlarım. Fütüvvet, kusuru afla başlar sürat ve takdimle nihayet bulur: Binaenaleyh benim bir ay geciken mektuba nazîre yapmamanızı, lütfen bir hafta içinde cevâb-ı inâyet buyurmanızı niyaz ederim. Bu niyazım, aynı zamanda (Mevlevîyâne) dir ki işte buna dayanamazsınız sanırım mübarek gözlelerinden öperim. Aziz doktorum.

Dostunuz
M. Cevdet

Süheyl ve Hafız Kemal beyler selam ve iştiyak arz ederler.

XII- 22 Teşrîn-i Evvel 1933 ve 1349

Aziz Doktorum

9 Teşrîn-i Evvel sene 1933 tarihli lütufnâmenizi aldım. Benim sıhhatim kadar kitabım, merakım, âtim ile alakadar olduğunuz için ayrıca teşekkür ederim. Benim sıhhatimin mâhiyeti tamamıyla anlaşılmuştur: Baş ağrıları. Bu da bir maarif vekâletinin iki sene evvele varıncaya kadar beni tahammül edemeyeceğim derecenin çok üstünde olan kesif miktarda derslerle iştiğâli yüzünden olmuştur. Bu sûretle ki nihâyet beni Robert Koleji'nden bütün maarif mekteplerinden uzak yaşamaya ve aynı zamanda maîsetce eskisinden dûn bir seviyede kalmama sebep oldu ve fazla olarak sık sık ağrıyan bir baş ve çabuk şikâyete mecbur olan bir sıhhatle beni bedbaht etti. Bu defa ki vesâik-i tetkîk heyeti işi de kerhendir. Benim birkaç sene istirahatete, hiç değilse haftada dört gün dinlenmeğe mecbur olduğum sırada bu vazifeyi verdiler. Hiç istemediğim halde iki dostun teveccühüyle olan bu iş esâsen benim arayıp bulamadığım ulvî, tatlı, merâklî, nezih bir iştir.

Ne çare ki hem toz deryası, hem de her gün sabahtan akşama kadar devam eden bir azım meşgaledir. Reddedemedim çünkü tatlıdır ve teveccühün reddini mütezammun bir kabalıktır; ve çünkü tevecih sırası, benim iki senelik mezuniyet maası almakta olduğum mektebin lağvına ve benim içinde kalıp tam üç ay maas alamayacağım zamana rast geldi. Yoksa aziz doktorum, ben niçin şikâyet edeyim. Ne ise doktorum; bu işte pek kalabileceğimi tahmin edemiyorum. Belki tamamen açıkta kalacağım zîra benim ufak bir müzâkere ve müsâfere-i aliyyede müteâkip hemen olan ve onların itibarını alan başım, bundan sonra resmî maârif hizmetine beni yanaştırmaz. O halde ne yapalım; siz mânen ve nezâketen alâka göstermeseydünüz derdinizle sizi rahatsız etmezdim. Ne ise öyle olur inşallah.

Alman âlimlerinin yeni bir siyâset kurbanı olmaları, ilmen çok elimdir. Ba'demâ Dârü'l-fünûnlara falan hoca falan ve filan siyâsetin aleyhtarındır veya değildir nazariyesi hâkim olursa vay Avrupa ve Amerika'nın vay insanlık âleminin hâline, herhalde ilk defadır ki siyâsetin Almanya'da ilim muhitini kirlettiğini görüyoruz. Zushaym cenâplarına selam ve teessürlerimi söyleyiniz; bizim kitap meselesinde asilâne düşüncenize teşekkür fakat üzölmeyiniz zâten ne zaman kazanıyorum ki ondan kazanayım. Cenâb-ı Hakk'a hamd ü şükür ki bir çok matbaa hatalarıyla ile dahi olsa yine meydana çıkardık. Bu büyük tesellidir. Borcum ancak 200 lira kalmıştır.

Zahov, hakikaten âlim (Schâvî)'nin (Ş) eşidir. Ben rahat okurum. Bana "Fest-i Şerîfet"i göndermekle lütfetmiş oldunuz. On beş markın tutarını bu aylığı alıp bankaya yatırdım sıhhat almanlığı üç liradır. Arzunuz veçhile taahhütsüz gönderilmiştir ve İkbâl Kitâphânesi mektupla da size bildirmiştir. – (Barthold) ve Nöldeke kitâphânesi fihristi, size yakışan iki (Mevlânâ-yı Hediye) oldular, sağ olunuz beyim; bizim şehevât gazetelerini terk eyledim. Zîrâ dünyanın en rezil hikâyelerini en nâmussuz Türk fıkralarının resimlerini derç etmeği şîâr edindiler. Benim husûsî dostum okumaktan işte okumuyorum Dârü'l-fünûn'ı kapadılar; iyi ama bekimâne reşhisinizin anladığı veçhile yine (ihvân-ı bâ-safâ)'ya verdiler. Arada dört beş kabahatlı ya var ya yok.

Türk bu fazîletsizlikle bilmem garp medeniyetini nasıl alabilir? Fühûş ve rezâilini almakta kabahat-i fevkalâde sâhibi olduğunu ispat etti. Fakat fazl ve ulûmunu almakta ... teessürleriniz yerindedir; nerede o garp mesaisi farz edelim Avrupa âlimlerinden birinin değerinde bir adamımız olsa bile neye yarar? Açlıktan ve fikirlerimize taraftar değildir diye hücumdan onu imha ederiz: *Marîfet ilîfâta tâbidir. Müşterisiz melâ zâyidir.* İltifâta evvela büyük başlardan gelir. Malûm hakikat. (Zahov) dan gayri kitaplar, bana lâzım değildir. Aşağı yukarı burada görüyorum. Zahov'u görmüştüm, temellük etmek istemedim. Lütfunuzla o da oldu. Hâfız Kemal ve Süheyl beyler selam ederler. Süheyl Bey, "Tıbbımız ileridedir" diyor, bu sene memleketimizde meşhûd diğer hareketlere nazaran olacak. Yoksa, dediğiniz gibi Avrupa'ya nazaran nedir ki: İşte ruh, işte kitap, işte fuhûl. Yüz yıllık tıbbiye-i cedîdenin dediğiniz gibi en ufak bir keşfi yok. O halde? Siz çok haklısınız.

Birader-i âlinizden ne haber var? Yanıtınızda değil mi? Çok selam ederim. Münih'te kış mevsimine girdi mi? Kışı nasıl? İlk defa tecrübe edeceksiniz, Allah âfiyet versin.

Mektubunuzu Hafız Kemal Bey'e de okuttum: Bayıldı. Müteâkıben dedi ki: "Hakikaten Mevlânâ'nın rûhuna yaklaşılmış bir şark zekâsı; asrın doktorlarından kim, ve neden Nafizimiz kadar şark kafasına şark felsefesine akın etmiştir". O yerinde zikrettiğiniz kıtalar, mısralar, bir bir olgun tefekkür ve tahassüs şiarlarıdır. Yaşa doktorum. Bu şark filozofluğunu garbın müspet bilgisiyle terakkî edince ne kemâl husûle gelir. Siz işte bu kemâle namzetsiniz. Aferin dostum. Diyorsunuz ki: "Ne iyi ettim de Almanya'ya geldim" öyle ya, insan sizin merâkınızda oldu mu, biraz para toplayıp hemen Avrupa'ya koşmalı. Avrupa'da ne kadar kalsa kârdır.

Avrupa'da istisrak alimlerinin ne kadar dürüst şark metinlerini bastıklarını hasretle söylüyorsunuz. Doğrudur; o akademiler, o cemiyetler yok mu, onların bulunduğu para, en büyük müserrefedir. Bizim bazı şark münevverleri, mükâfât istemek şöyle dursun eserlerini tab' ettirecek bir müessese bulsalar bedava verirler. Bizim Kilisli Muallim Rifat Efendi, bu kadar dürüst ve Avrupâ-yi manâda dürüst kaç kitap "ihyâ" eyledi. Buna mukâbil ah bî-ilaç. Fakat Köprülü oğlu (Rifat)'ın ve bizim Bezm ü Rezm nüshalarının mukâyesesine dâir yazdığı makâleyi kendine mâl etti ve altı satır daha îlâvesiyle altına imzasını koydu. Ben, benim, ahiler zeylini tashühde bana yardım edecek kimse bulamadım. Kendim de tab' esnâsında tekrar hastalandım; halbuki o eser de gâyet tabî olarak ciddidir, aynı zamanda bazı metinleri fotoğrafa ile tab' edilmiş idi. Ne mümkün? Bilmem size yazmış idim sâbık Maârif Vekîli Reşid Gâlib Bey'in imzâsıyla yedi ay evvel bir resmî tezkere aldım: (Eseriniz Türk tarihini şiddetle mülâhaza ediyor. Eğer tarafınızdan Türkçe'ye tercümeden Latin harfleriyle de basılırsa matbuattan vekâlet, beş yüz liralık nüsha satın alacaktır) diye yazılmıştır. Kardeşim bir kere vekîlin değişmesiyle mesele değişir mi? Nasıl ki Reşid Gâlib Bey düştü, sâniyen benim kitabım mutlak altı yüz lira kadar masraf istiyor; bunu ben, neye inanarak, hangi mukâveleye güvenerek bastırabilirim, sâlisen parayı nereden bulabilirim, bu gün kimse kitap için on para vermez. Zaten bana lütfen para bulan ve ahilerin tab'ına tavassut eden dört dostum, kırk yıldır bir defa olarak bu iyiliği etmişlerdir ve hâlâ iki yüz lira borcum kalmıştır. O halde ne yapılır? Yusuf Akçura Bey burada iken tesâdüfen rast geldim risâleyi bu şekilde anlattım: "Tamamen haklısın, bir kere Latin harfinden sarf-ı nazar, dört beş ay Türkçe'ye tercümesi ile uğraşacaksın, sâniyen altı yüz lira para bulup -hem de Latin harfleriyle- bastıracağını ondan sonra da sözünde durup durmayacağı meşkûk vekâletin peşinden koşup (beş yüz liralık nüsha alınız) diyeceksin. Olur şey değil" dedi. Ben cevâbın vereyim ki sizin Tarih Encümeni bana peşin üç yüz lira versin, üç yüz lira da tercümenin tesliminde Latin harflerine tahvil ile tab'ı vekâlete âit olsun. Nasıl? Akçura Bey, "Bu makul bir tekliftir, bizim Türk Tarihi Encümeni'ne yazınız" dedi. Yazdım bir aydır cevap yok. Ne ise size havâdis verdim. Oldu mu?

Kim bilir siz, böyle benim gibi sevdiğiniz dostların uzun mektuplarını almaya ne kadar sevinirsiniz, ah gurbet diyârı. Nafizim, anamızı hatırlayıp ağlıyor musu-

nuz? Ama o ağlayış, tatlıdır. Ben, Rusya ve İsviçre'de iken rahmetli anamı hatırlar çok ağlardım. Cenâb-ı Hak size ve ananıza ömür versin. Bâkî tevccühât-ı fâzilânelerinin bekâsı temennisiyle sözlerime nihayet verdim beyim.

Hürmetkârınız

M. Cevdet

XIII- 12 Kânûn-ı Evvel 1933 ve 1349

Bismihî

Muhterem Beyim

Lütfkâr mektubunuzu aldım. Her vakit olduğu gibi bizim (Melek) Hafız Kemal Bey'e okudum; bilirsiniz. O mübarek ruhunuzun işlediği mektuplar, bana ve ona ne kadar tatlı bir tesir yapıyor. Aziz kardeşim, samimi söylüyorum, sizin kadar şarkın feyizli yüreğiyle garba sizin o güzel Türkçe'nizle yaşatmak istediğiniz (batı)ya gitmiş insan bilmiyoruz. Siz kutlu bir Almanca, kutlu bir Alman usûlü ile şahsınızı ikmâlden sonra dönünce, memleket hakikaten yetmiş bir insan kazanmış buluncaktır. Siz, nakş-ı tarihte Mevlevîler silsilesini yazan o bilgiç kardeşinizle birlikte bütün bir şeref teşkil edersiniz. Allah, ikinizle beraber bulunmak dahî beraber çalışmak ve telif etmek saâdetini bu fakire ihsan etsin.

Dostum kitapçı Mahmud Efendi'ye düşen (Mukarrerât-ı Edviye), tesâdüfi olmuş. Onu satan, bir aile evlâdı değil; bütün bir küme içinde çıkan bu eseri, manen tamamlanması lütf-ı ilâhiye bağlı. Fakat kitapçıya tenbih ettim.

Ben, şahsî tecrübemden bahsediyorum: Sıdkla Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp da mahrum kalacağımı biliyorum hassaten (yâ Rab, falan kitab çok muhterem, kimse de ve bir yerde görmedim, bir vâsıta ile beni müstefid kıl şeklinde samimi bir niyazda bulunduğum zaman, çok geçmeden unutulmaz bir adamın bana satmak üzere getirdiği bir kümede veya bir kitaphânenin yüzüne yakışmayan bir mecmualar içinden onu bulurum. Şüphe yoktur ki bu "ilham"ların fennen kâideleri keşfedilmemiştir. Fakat issen ve fiilen bende vâkidir, başkasını bilmem. Nasıl ki falan tatlıdan yediğim zaman, başkasının da onu leziz bulup bulmadığını mutlak öğrenmek ihtiyacında olmadığım gibi. Beni tatmin eden şey, başkasını etmezmiş, ne yapalım? İbn-i Sinâ'nın tercüme-i hâlinde görmüştüm: Müşkül ri'yâzi meseleleri hâl edemezse Cenâb-ı Hakk'a yalvarıp, "Bana rüyamda göster" dermiş, ve maksadı husûle gelirmiş. Meşhur doktor (Piderjane)'nin mükemmel bir makalesinde böyle rüya tecellîlerinin inkâr edilemeyeceğini ve ruhun, şuurdan ve ilimden hâriç bir köşesinin açılmasıyla îzah edilebileceğini okumuştum. Demek isterim ki Mevlânâ'nın sûret ve imanından parçılı kapalı siz masum ruh, hakkında bir gün Şânî-zâde'nin tekmîl eserlerini bulacaksınız. Hafız İsmail Efendi, merhum Ataullah Bey hitâmesini, tesadüfen piyasaya getirilip mahzâ görülmek için kendilerine gösterilen eserler arasında bulmuş. Bu, çok zaman olmuş. Bir kitaphânedede görmemiş.

Doktorum, ben de bu eseri işitmişimdir fakat görmemişimdir. Mahmud Kemal'in Şâni-zâde dîvanını keşfetmesi iddiasının zavallılığı sizi de hiddete sevk etmiş. Hakkınız var. O yalnız gâfil olsaydı masum gâflete acırım.

Fakat bir çok misallerden anlayarak hükmettiğinize göre o ahılsız çingene, bırakınız bu hülyây-ı hâmi ile de biraz otursun. Mühendishâne Kitaphânesi herb-i umûmide çok hırpalanmış. Son senelerde müteaddid teşebbüslerde bulundum; girilemez kitapları sandıklara konmuştur. Dolaplarda değildir, diyorlar. Mâfevk makâmdan emir gelse de, sandıklar mühürlüdür, açılınca okunabilir, diyorlar. Arzunuz üzerine bir kere bir bahriyeli yüzbaşı dostuma ayrıca rica ettim, teşebbüsü nefice verirse Şâni-zâde'nin cebir -mukabili- hendese kitabı orada var mıdır yok mudur anlarız. Herhalde size ait hiçbir şeyi ihmal etmeyeceğimden emin olunuz.

Aman doktorum, bu defa ki mektubunuza Ahî Nafiz Bey Türkçe'siyle yazılan mektuba bayıldım, Hafız Kemal Bey'de öyle. Ben dedim ki, "Türkçeci geçinen şarlatanlar görsünler ki ne yaptığını ve ne yazdığını, ne istediğini ve neye değiştirdiğini bilen; Arapça'ya Arapça ve Türkçe'ye Türkçe olarak yerini ve hakkını veren Feridun Nafizim, yarının Türk tabâberinde hâlis Türkçe'yi yaşatacağıdır, bu iyi bir haldir". Kemal Bey sözümü tasdik etti. Ya doktorum, dedi ki: "Siz (...) beni minnetdâr ediyorsunuz ha". Bayıldım; siz çok yaşayın. Fâzıl kardeşinizle beraber bu cümlemî bir daha okuyunuz emî? Bir şartla ki kardeşiniz de mîmarî ve resme öyle mûnis Türkçe kelimeler bulsun.

Doktor Rüstü Bey benim dostlarımdan birinin büyük babası imiş. Tanırım, kitap bizde de var. Hatta 10 sene evvel muallim mektebinde verdiğim bir konferans, yalnız bu eserin elifbâ usûlü ve yazı eşkâli hakkında idi. Bendenizin merak ettiğim, Kâzım-zâde'nin ne yazdığını görmektir. Lûtfunuzla o da olacaktır. Zushaym cenâplarına gerek bu haberden, gerek enstitüler üzerine arayacak oldukları tebşîr buyurduğunuz katalog veya listeden dolayı tekrar teşekkür ederim. Doktorum beyim, Langlois'nun Manuel de la Lakkographi Historique nâmiyle pek mühim bir eseri vardır. Fransa kitapçılarına bu eseri buldurtamadım; acaba Alman kitapçıları vasıtasıyla ve hatta ilan haberi vererek her kaça olursa olsun bu eseri buldurmak lütfunda bulunur musunuz? İkincisi Almanya ve Avusturya'da 16. asırdan evvel (Kadaastro ve Muhasebe Tarihine) dâir eserlerin fiyatları ve yerleri musarrah bir listesini elde edebilir misiniz? Üçüncü Hubart'ın (Romalılarda Muhasebe)'ye dâir Fransa'da nüshası tükenmiş eserini, Almanya'da hangi fiyata olursa olsun bulabilir miyiz? Hatta ilanla beyan buyurulan (müsteşriklerin tercüme-i hâl kitapçesi) ki 1912'de Lepzing'de basılmıştır. Bu risâleyi vaktiyle gördüm, teşekkür ederim, istemem.

Serasker Kapısı üzerindeki nefiseler hakkında revâ görülen hakâreti ilmi şekilde protesto ettim ve maarif vekiline gönderdim, bir sûretini takdim ediyorum, mütâlaa-i fâzîlânelerini beklerim. Yazılar hakkında umûmî korkunuz yerindedir. Ben başka şeyler de seziyor ve korkuyorum; Allah bu vatana acısın. Baş başa kalmalıyız ki konuşalım.

Evet, Türk artık dünkü bedialarını birer birer imhaya galiba azmetmiş. Ne mutlu bu memlekete. Her milletin icabında (mazi) uydurduğunu kast-ı mahsusla ile bir milliyet asrında biz dünkü mefâhîr-i milliyeyi kazıyye-i mahsusla mahvediyoruz..

Bu pek elim, pek acı bahsi bırakıp yine kitap, ihtiyacına dönüyorum: Beyim, bana meşhur (Fon Lökök)'un Karakoca ve Tufan ilh. şehirlerinde keşfedilen Türkçe ve Uygurca dokumalar üzerine neşir eylediği risâle ve resimler lâzımdır. Merhumun hemen bütün eserlerini gördüm ve hulfâsaten umum için yazdığı 2 cilt kitabı da bende var. Fakat Uygur hatırıyla ve nakışlarıyla çıkardığı resimler ve bu dokumalar üzerine izâhat bende yok. Ben elbise ve sâyireden ziyâde bu Uygurca dokumaların resimlerine ve izahlarına muhtâcım.

Ahmed Zeki Velidî, değerlidir; yapabileceği mevzuları aşmazsa çok fâideli iş görür. Muhâbere ediyorsanız, lütfen selâmımı söyleyiniz. Burada iken iyi görüştük. Hakikaten fikir ihtilâfî yüzünden çekti, çekti ve çok çektiler. Türkiye'miz, fikre mütehammil değildir. Ne mutlu, cihan ki, medeniyet ki, dâima muhtelif fikirlerle büyüyor. Zeki Velidî hakikaten Başkurt Türkleri'ndendir. Tabii oraların yazısına benzer şekilde yazar.

Bizim tıp işlerinde "bâkir tetkiklerimiz" olmadığından çok (...) ne masumâne yazıyorsunuz. Evet, kardeşim, öyle fakat birbirine bağlı şartlar huzur yok, istikbâl emniyeti yok, ilim zevki yok, zahmete tahammül yok, para yok – hatta siyasi çalkantılardan bir şey üzerinde fikir ve gayreti teksife imkan yok. Bilirsiniz ki garba nazaran ilim adamlarımız ikinci, hatta üçüncü derecededir. Ben bu mertebeden de sıkılmam, bu da bir şeydir. Fakat ne yapalım ki ilim adamlarımızın hepsi açtır ve muhkirdir. Meğer ki bir ilm-i fennîyi hoşla gidecek bir şey yazsın veyâhut bütün kanâatini inkâr eylediğini ispat etsin, o vakit tek tük eser çıkarabilir ve ilâ felâ.

Kardeşim, siz yine bildiğinizi sağlık vekilîne yazınız. Nasıl ki ben maarif vekilîne yazdım; dinlesinler dinlemesinler. Uğraşmalı.

Mart'ta Hamburg'a gitmeniz ne kadar iyi olur. Aziz doktorum, sizi doğuran anayı Ulu Tanrı, bu bî-çâre memlekete mebzûliyetle ihsan etsin duâsıyla sözüme nihayet verir ve Zushaym cenâplarıyla kardeşinize selam ederim. Hafız Kemal Bey gözlerinizden öper fâzil, duygulu dostum.

M. Cevdet

5 Kânûn-ı Evvel'de keşideme rağmen iki milyona yakın vesîkalarını kaldıramadığım (adliye) dâiresi tekmil yeni eski vesîkalarıyla yandı. Vakıtle altmışı mütecâviz bekçisi ve nöbetçisi olan bu dâire gazetelerin rivâyetine göre üç nöbetçinin elinde kalarak cayır cayır yanmış, mahzen evrâkı için dahi son günlerde tedbir alınmadığından o da mahvolmuştur. Adliyesi üzerine hiçbir vesikası kurtulamayan millet olarak kaldık. Bu ne azîm bir cinayettir.

Süheyl Bey'i bu hafta görürüm. Ahmed Tevhid Bey, mütekâiden çekildi. Maarif Vekâletine (Rıdvan Nafiz.) Bey ki teftiş heyeti reisidir. Tevhid Bey'de onun bir hatasını, mâlum olan nezâket ve terbiyesiyle tenkit ettiği halde Rıdvan, Ahmed Tevhid Bey'in düşmanı kesildi ve hatta tekâüd zamanına (ki 65 yaş olmak lâzım gelir) daha iki sene var iken memuriyetten teb'îd ettirdi. Nasıl beyim? Ahmed

Tevhid gibi eser-i ilmisini Avrupa akademisyenlerine kabul ettirmiş bir fâzılın âkıbeti budur.

XIV- İstanbul 17 Mayıs 1934

Doktorum

Mayıs 1934 (1350) tarihli mektubunuzu aldım. Almanca Lûgat kitabını aldım. Bu kitab Zaman Kitaphânesi sahibi Mısak Efendi'nindir. Ben kendisine dargınım, oğlu ile bu lûgat kitabı meselesinde halle çalıştım. Fakat, oğlundan benim alacağımı anlayınca ve çok zamanda bizim gibi bekleyen bir iki müşteriyi de görünce 10 liradan 15 liraya çıktı. Ben, ağır cevap vermekle beraber almaya mecbur oldum. İkbal Kitaphânesi sahibi gibi dost bir adam bile piyasada (20) liraya kadar satılmıştır, istendiği zaman bulunamaz dedikten sonra razı oldum, posta ile gönderiyorum. Siz 10 liraya zaten razısınız, 2 lira fazla tek bu eser, size geçsin diye iki lirayı vallâhi hediye olarak taktim ederim yani eser, piyasaya göre değer.

İsmail Ferruh merhumun el yazmasıyla istinsah eylediği mi'yârı, kitapçı Mahmud Efendi, satmış olduğunu zan eylediğini söylemiş, depoda arayayım demisti. Bu defa bulmuş; ben pek memnun oldum. Hanî ya, sizin gönderdiğiniz nüsha. Aman kardeşim bunu kaçırmayalım. Siz almazsanız ben kendi hesabıma harc borc alacağım ve zaten 20 liraya aldım. Kaçırmaya gelmez. Tuhaf tesadüf, ben dükkandan ayrıldıktan sonra yirmi yıldır İstanbul'da oturan ve bir lisede Almanca dersi veren, fakat maalesef hocalıktan başka Harisviç (F) ve Almanya kitaphâneleri nâmına yazma şark asâri simsarlığı eden Reşer (Recher), "Bana sar Almanya'ya göndereyim" demiş bunu başka bir doğru adam da tasdik etti. Muhakkak ki eser 70-100 lira değerindedir.

Boş paket meselesinde hakikat sizin dediğiniz gibidir. Ben, size tafsilât vermeden anlayamadım; ve size yazdığım malûmâtı veren bir kitapçıdır. Benim ciltler ve büyük kitaplar aklıma bile gelmedi. Eyvah, ne maskara adamlarız. Mammafi susmaya da gelmez Cumhuriyet ve Milliyet gazetesine Hamburg'dan tafsilâtlı mektup yazarsanız belki kitaplar için ileride bir istisna yaparlar. Bizim yazacağımız şeylerin on para kıymeti yoktur.

Nrutz'un (F) eseri Kulturgeschichte der Kreuzzüge'dir ve meşhurdur. Ben senesini bulamadım. Fakat zaruriyeti yoktur. Hergün eseri: L'histoire du Commerce du Levant au Moyen Âge ve zaten eser Almanya'da Fransızca basılmıştır. Meşhur klasik kitaptır. Dostunuz Zushaym ile muhabere çok iyi olur. Hamburg'da Şark Enstitüsünü gezersiniz. Profesör (Menzel)'i ilmen tanırım, o beni bilmez belki kiracı tanır. Bâki hürmetler ederim.

M. Cevdet

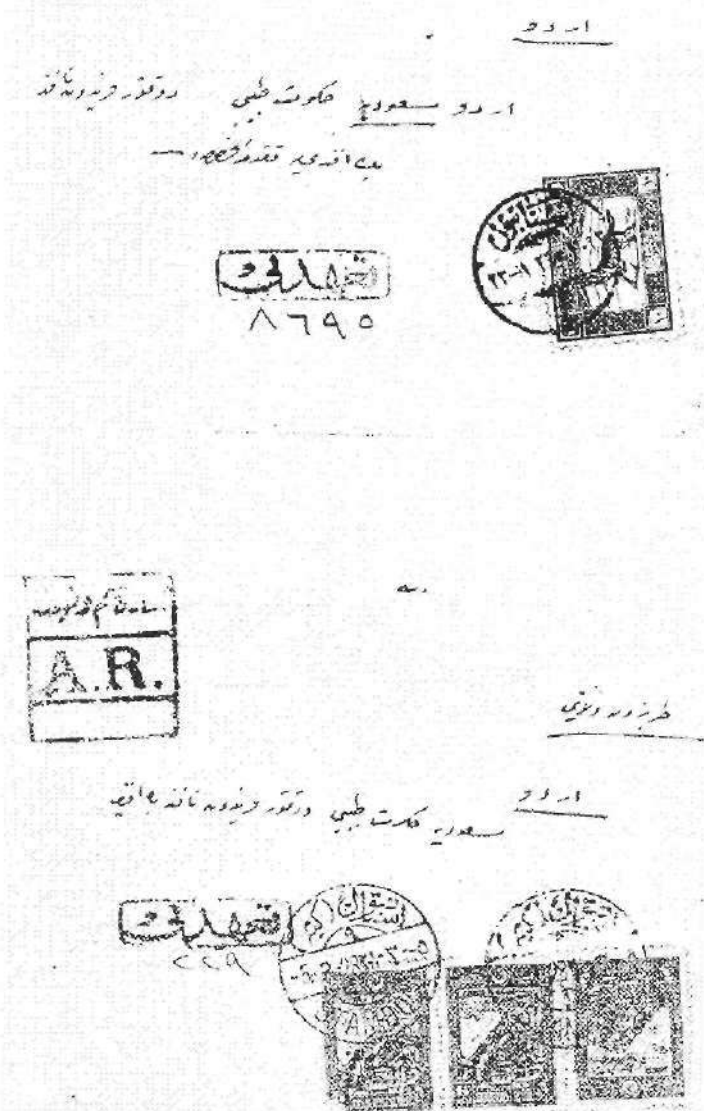
Ma'nûf cerrah Toffih (Tuffer, Theadore), 26 Mayıs 1857 tarihinde doğup 25 Teşrin-i Evvel yılında Paris'te ölmüştür.

Makes (F) Mayerhof (Mayerhof, Mat), Mısır'da bulunan bu Alman doktoru müslüman tabâbeti üstüne pek çok makale, kitap çıkarmaktadır 1874 de Alman-

ya' da doğmuş bir çok mühim şehirlerde tabâbet ve göz hastalıkları tahsil eylediğinden sonra 1902 de Kahire'ye yerleşmiştir. O tarihten beri orada icrâ-yı tabâbet ediyor el-Birûnî'nin kitabını da neşir etmiştir.

Karl Sudhof (Sudhaff, Karl), Laypzig tıp tarihi meşhur hocası 1853 de Fransa'nın Emmaye'de (E) doğmuştur.

Sigeriyat (Sigeriat, E. Henry), 1891 tarihinde Paris'te doğmuş, Zürih tıp tarihi hocası olmuş, Amerika'da (...) yerine tıp tarihi hocası tayin edilmiştir.

Ek I. Zarf örneği

